

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

2005 FEBR 15.

52542
3F1 A19

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXVI.
Fasc. 7.

GÖRÖG MÁRTA

A nem vagyoni kártérítés kiterjesztése az
általános személyiségi jog megsértésének
eseteire

SZEDED
2004

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXVI.

Fasc. 7.

GÖRÖG MÁRTA

**A nem vagyoni kártérítés kiterjesztése az
általános személyiségi jog megsértésének
eseteire**

SZEGED
2004

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et
Juridicarum Universitatis Szegediensis

LÁSZLÓ BLUTMAN, PÁL BOBVOS, LÁSZLÓ BODNÁR,
JÓZSEF HAJDÚ, ÉVA JAKAB, JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA,
JÁNOS MARTONYI, FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY,
BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY, IMRE SZABÓ, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BLUTMAN LÁSZLÓ, BOBVOS PÁL, BODNÁR LÁSZLÓ,
HAJDÚ JÓZSEF, JAKAB ÉVA, KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS,
MARTONYI JÁNOS, NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER,
POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, SZABÓ IMRE, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324–6523 Acta Univ.
ISSN 0563–0606 Acta Jur.

Bevezetés

Sok időnek kellett eltelnie, történelmi, társadalmi változásnak bekövetkeznie, hogy ma már csak jogtörténeti emlékként éljen bennünk *Zsögöd Benő* megalapítása: „Szabályképen a kártérítési kötelezettség csakis a vagyonbeli sérelem jóvátételére terjed ki.”¹ A rendszerváltozást követően, annak szükségszerű velejárójaként a személyiségi jogok és a személyiségvédelem megélénkülésének, egyre nagyobb térhódításának lehettünk tanúi. Míg az 1977. évi IV. törvénnyel „csipkerózsika álmából felébresztett” (*Lábady Tamás*) nem vagyoni kártérítés elsősorban a testi, egészség sérelmekből bekövetkezett hátrányokra koncentrált, úgy ma már az alkotmányos szabadságjogok, személyiségi jogok elsődleges és leghatékonyabb oltalmi eszközévé lépett elő. A nem vagyoni kártérítés fejlődése, az európai jogrendszerek szabályozási rendszere, az alkotmányos alapjogok deklarálása bizonyítja ezt.

Az immateriális kártérítés nemzetközi jogi irodalmát áttekintve látható, hogy e jogintézmény az általános személyiségvédelem egyik legfontosabb eszközévé vált. A következőkben ezt a fejlődési ívet igyekszik a tanulmány felvázolni.

1. A jogintézményi fejlődés

Tekintsünk vissza kicsit a múltba, a XIX. századba. Az 1800-as évek végének magánjogi gyakorlata elzárkózott mindennemű ideális kárért nyújtandó kárpótlással vagy elégtétellel szemben. Így a testi sértés esetén fájdalomdíj címén támasztott követelést sem ítélte meg a bíróság, abból a felfogásból kiindulva, hogy az okozott fájdalomért járó elégtételt a büntetőbíróság adja meg.²

Ugyanakkor ilyen elégtétel adással találkozhatunk Békés vármegyében az 1840-es évek szolgabírói büntető jellegű bíraskodásában.³ A fájdalomdíj fizetésében jelentkező elégtétel adás a személy elleni cselekményekre korlátozva akkor ítéltetett meg, ha a sérelem jelentős volt, valamint a sértett nem adott alkalmat a támadásra, vagy azt követően nem vett elégtételt az elkövetőn.⁴ Kiemelést érdemel a jelenlegi jogelmélet és jogalkalmazási gyakorlat által vallott

¹ ZSÖGÖD BENŐ: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*. Wigand, Bp. 765. p.

² Dezső Gyula által idézett Curia 884/1886. DEZSŐ GYULA: *Az objectív kártérítés tana*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1917.

³ BATÓ SZILVIA: *A járásbeli tisztség által megítélt bűnügyek. A szolgabírói szék büntető jellegű bíraskodása a békési járásban*. Kézirat.

⁴ BATÓ SZILVIA: i. m. 13. p. 96. lábjegyzetében megjelölt jogesetek.

személyiségi jogsérelem felé elmozdulás kísérletének megjelenése konkrét tényállás és döntés alapján.⁵

A nem vagyoni „veszteség” megtérítési kötelezettségének jogszabályi szintű első szabályozása közé tartozik a magyar büntetőtörvénykönyvről a büntettekéről és vétségekről szóló *1878. évi V. törvénycikk*,⁶ mely a törvényellenesen letartóztatott részére – kérelmére – fizetendő,összegerszerűségét tekintve limitált kártérítéstről rendelkezett.⁷ A törvénycikkhez fűzött indokolás örökérvényű igazságokat leszögezve teremti meg a „kártérítés” alapjait: „Azon eszme tehát: hogy elítéltetése előtt senkit se legyen szabad letartóztatni: ma alig találni szószólót nálunk, valamint nem talál máshol sem. De minthogy a leggondosabb, a garantiákat a legnagyobb óvatossággal kiterjesztő és erősítő törvényhozás mellett is lesznek esetek, melyekben az ítélet előtti személyes letartóztatást meg kell engedni; és minthogy nem lehet kikérülhetni azt sem, hogy egyes esetekben oly egyén is megsértessék személyes szabadságában, aki később a bűnvádi eljárás folyama alatt ártatlanul fog ítéltetni: ez okból igen helyesnek és indokoltanak látszik, ha a jelen törvényjavaslat 186. §-a a bűnösség föltétlenül azon törvények megsértését tüzi ki, melyek meghatározzák az eseteket, a melyekben, s a formákat, amelyek megtartása mellett lehet és szabad valakinek személyes szabadságát, elítéltetése előtt is elvonni.”

A *törvényellenes szabadságelvonás* esetére fizetendő nem vagyoni kártérítés, elégtétel eszméjét erősítette a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc. XXXI. fejezete, mely a „*kártalanítás az ártatlanul szenvedett előzetes letartóztatás, vizsgálati fogság és büntetés esetében*” címet viseli. A 576–588. §-ig tartó szabályozásból egyértelműen kitűnik, hogy a kártalanítás magában foglalja a nem vagyoni károk megtérítésének igényét is. Az 580. § a nem vagyoni veszteséget „megfelelő készpénzbeli kárpótlásként” nevesítve egyértelműen kimondja, hogy a szabadságelvonásból eredő vagyoni károkon túlmutató „károk” is értékelésre kerülnek a kárpótlás összegerszerűségi nevesítése során. Az 589. §-ban⁸ említett sérelemdíj ugyancsak az elszenvedett nem vagyoni ká-

⁵ A BATÓ SZILVIA által említett esetben az elkövető levágta a leány haját, majd „a sértett felet, egyesség útján ajánlott pénzmennyiséggel ki engesztelni törekedett”. I. m. 13. p.

⁶ Szentesítést nyert 1878. május 27-én. Kihirdettetett az Országgyűlés mind két házában 1878. május 29-én.

⁷ 198. § A jelen fejezet előbbi §-aiban meghatározott szabadságvesztés büntetésén fölül, a törvényellenesen letartóztatott részére, ha kívánja, a letartóztatás minden napjáért öt forinttól tíz forintig terjedhető kártalanítás állapítandó meg. Ez esetben további kártalanítási keresetnek helye nincs.

⁸ 589. § „Az, a ki hamis váddal vagy hamis tanúzással, úgyszintén az a közhivatalnok, a ki az 1878:V. tc. második része X. vagy XLII. fejezetében foglalt bűncselekmények valamelyikével másnak ártatlanul való elítéltetését, vagy előzetes letartóztatását, illetőleg vizsgálati fogságát okozta: teljes kárpótlással tartozik ama vagyoni kárért, mely az elítéltet vagy fogva tartottat ennek folytán érte, a mennyiben a kártalanításra való igény meg van állapítva (587. §) és a kár az 580. § alapján adott kártalanítás összegét meghaladja. – A kártalanításra jogosult ebben az esetben kárpótlás helyett két ezer koronáig terjedhető sérelemdíjat követelhet, a melynek összegét a bíróság belátása szerint határozza meg.” Az e törvényhelyhez fűzött indokolás szerint: „Minthogy megtör-

rosodás kiegyenlítését szolgálja, melynek mértékét a bíróság belátása szerint, két ezer koronáig terjedhető összegben állapította meg, melyet később a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. törvénycikk kétezer pengőre korlátozott.

A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv 1900. évi tervezete már (1140. §) a nem vagyoni kár megtérítésének mellőzését a magánjogi törvények jelentős részében nem találta a modern jogfejlődéssel összeegyeztethetőnek, mert a nem vagyoni kár mélyebb hatással bír az egyénre és sokkal nagyobb horderejű, mint a mindig megtérített vagyoni kár. A szenvedett nem vagyoni kárnak kizárólag a büntetőjogi védelemre utalása nem kielégítő, mert egyrészt a büntethetőség kritériumait magukban nem foglaló, de mégis sértő cselekmények megtorolatlanul maradnak, másrészt még a büntetőjogi szankció sem elégíti ki sok esetben a sértett érdekét.⁹ A tervezet *Apáthy* készítette kötelmi jogi részében – mely a kodifikáció előtörténetébe tartozik – már kifejezetten szó esik a fájdalomdíjról, melyet a szerző a kártérítés egyik nemének tekint, s melynek révén a sértett fizikai és lelki fájdalma „kellemes érzés okozása által ellensúlyoztatik.”¹⁰

A Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezetének második szövege a Kártérítés cím alatt rendelkezett a károsult nem-vagyoni káráért megfelelő pénzbeli kártérítés (elégítél) fizetéséről.¹¹

A magánjog egészen a XIX. századig, főleg a vagyoni érdekek jogi szabályozója és védelmezője volt.¹² Ugyan voltak olyan jogintézmények, melyek nem

ténhetik, hogy az állam részéről adott kártalanítás összege az alap kimerülése miatt, egyes kivételes esetekben nem fog az igényre jogosultnak teljes kárpótlást nyújtani azért a kárért, mely őt az elítélés vagy fogvatartás miatt érte: a javaslat [...] feljogosítja őt, hogy szabad választása szerint akár a büntető akár a polgári bírósághoz fordulhasson és teljes kárpótlásnak vagy 2.000 koronáig terjedhető fájdalomdíjnak megítélését kérhesse az ellen, aki hamis vádjával, vagy hamis tanúzásával, nemkülönben az ellen a közhivatalnok ellen, a ki hivatali büntett vagy vétség elkövetésével, ártatlanul való elítélését, vagy előzetes letartóztatását, illetőleg vizsgálati fogságát okozta (589. §).”

⁹ *Magyar Jogi Lexikon 5. kötetben.* (Szerkesztette: Dr. Márkus Dezső), III. kötet. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest. 1900. 588. p.

¹⁰ APÁTHY ISTVÁN: *Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Indokolás a kötelmi joghoz.* Budapest. 1882. 180. p.

¹¹ A Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezete. Második Szöveg. Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest. 1913. 220. p., 885. §.

¹² *Meszlény Artúr* érthető vehemenciával támadta ezen felfogást. A meglepő érzelmi töltet miatt hosszabban idézem megállapításait: „A jog minden ágának a jelenkorban egyik leghivatottabb művelője, kinek plasztikus és egyszersmind mélyreható fejtegetéseit a lipcsei Albertinum hatalmas termei legnagyobbikában naponként ezrekre menő tömeg lesi, Sohms Rudolf, a magánjog lényege tekintetében sajnálatos tévedésben leledzik. Szerinte a magánjog tárgya: a vagyon; a magánjog: elsősorban vagyonjog, s minden, a mi nem vagyonjog, tulajdonkép nem is a magánjogba való, s csak annyiban vonható mégis oda, a mennyiben „Vermögensrecht” tágabb értelemben, a melyben e szó a jogosult saját érdekében gyakorolható hatalmat jelent. Ez a felfogás háromszorosan téves; először: mert individualisztikus, másodsor: mert materialisztikus, harmadszor, mert önmagában is illogikus. Annak az elvnek az uralma, hogy minden egyes ember „öncéli”, magáért és magának él csak, letűnt az észjogi doktrinák letűnésével; annak az elvnek az uralma, hogy a magánjog az embernek csak pénzben kifejezhető érdekei megvalósítására való,

vagyoni érdekek védelmét célozták, de a nem vagyoni érdekeket csak közvetve a vagyoni érdekekkel összefüggésben oltalmazták, mint ahogy az egy később ismertetésre kerülő kúriai ítéletből is kiténik.

Meszlény Artur már 1901-ben megfogalmazta a jelen tanulmány alappilléret képező azt a gondolatsort, mely szerint: „Az embernek vannak féltettebb javai, mint a vagyon, drágább kincsei, mint pénz és drágaságok; fényes czáfolata annak a vádnak, hogy a jelen kor mindjobban a materializmus posványába süllyed, az a le nem tagadható tény, hogy éppen az újabb és legújabb jogfejlődés az, mely az emberiség immateriális javainak intenzive és extensive hathatósabb megvédelmezését tüzte ki céljával.”¹³

Meszlény Artur a nem-vagyoni érdekeket, „melyeknek a jog által való megvédelmezését a kultúra és a törvényhozási technika mai fokán a polgári jogtól követelni lehet, s melyeknek száma és védelmük módja ép úgy ingadozásnak van alávetve, mint minden egyéb érdeké”, három nagy csoportba sorolta:

1. az abszolút jogok, melyek mindenkivel szemben hatályosak; feltételmentesek, azaz minden embert már annál fogva megilletnek, mert ember; kényszerítőek, azaz olyanok, melyekről lemondani nem, vagy csak korlátozott mértékben lehet.
2. „relatív személyjogok”, mert „a jogosultság nem fordul minden harmadik személy ellen a jogtalan ingerentia abbanhagyására, hanem bizonyos személyek ellen meghatározott magatartás tanusítására.”
3. azok a nem-vagyoni érdekek, melyek „nem nyújtanak senkinek semmiféle hatalomsphaerát, hanem vagy bizonyos jogügyletek kapcsán merülnek fel a szerződő felek egyike vagy másika részéről [...], vagy jogügyleten kívül állanak ugyan, de elég komolyak ahhoz, hogy a jog azok megsértését bizonyos joghátrányok terhe mellett mégis tilalmazza.”¹⁴

letűnt a római jog omnipotenciájának térvesztésével.” (Helyesírás Meszlény Artúr szerint.) MESZLÉNY ARTÚR: *Magánjog-politikai Tanulmányok Különös tekintettel a magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetére*. Politzer Zsigmond és fia kiadása. Budapest. 1901. 35. p.

¹³ MESZLÉNY: i. m. 35–36. p.

¹⁴ Meszlény az 1. csoportba sorolja a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete alapján: a szabadsághoz, a testi épséghez, az egészséghez, a becsülethez, a névhez, a képmáshoz, a levéltitkokhoz való jogot, valamint a törvényes leszármazási jogot. Relatív személyjogként nevesíti a házastársi jog területén megnyilvánuló jogokat és kötelezettségeket, így például „A férj a feje a házi körnek. Mint ilyent, őt illeti meg az eldöntő szó mindazokban az ügyekben, a melyek a házi körre vonatkoznak. Ő határoz többi közt, annyiszor, amennyiszor az együttes lakóhely és lakás dolgában. Köteles azonban a férj ez elhatározásokban a felesége okos tanácsait és ellenvetéseit figyelembe venni; és egyáltalán nem szabad neki ezzel a hatalomkörrel visszaélni. Az asszony „dolga” a most említett korlátok közt a házvitel, melynek körében férjét képviseli. (95. §)”, de ide tartozik még például a gyermek személyére vonatkozó szülő jog egyaránt. A szerződések világán belül megvédendő immateriális érdekek taxatív felsorolását az alábbiak szerint adja meg: 1. élet, 2. testi épség, 3. egészség, 4. kiskorúak testi és lelki fejlődése, 5. erkölcsiség, 6. becsület, kivált női becsület, 7. munkaerő, 8. személyes szabadság. MESZLÉNY: i. m. 36–61. p.

A bírói gyakorlat továbbra is konzekvensen ragaszkodott a nem vagyoni kártérítés meg nem ítéltőségének gyakorlatához. Bár a bíróságok döntéseikben többször körülírták az erkölcsi kár bekövetkeztenek jellemző kritériumait, hallgatólagosan, „utalás szintjén” logikailag kinyilvánítják az erkölcsi kár bekövetkeztét, de azt vagyoni kártérítés megítélésével, illetőleg megfizetésével kiküszöbölhetőnek, helyreállítottak tekintik. Erre a legalkalmasabb példa a kir. Curia III. polgári tanácsának 1672/1910. számú ítéletében kifejtett álláspontja.¹⁵

A komáromi kir. Törvényszék 6957/1900. számú ítéletében kimondotta, hogy a tettesek az erőszakos nemi közösüléssel a leánynak okozott vagyoni kárt megtéríteni tartoznak. Ez a kár az indokolás szerint abban áll, hogy a szüzességét veszített leány férjhezmenetele meg van nehezítve, hacsak társadalmi állásához képest jelentékeny vagyona nincsen.

Felperes leányos szüzessége alperesek cselekménye által érintve lett, ezáltal bizonyos mérvben jövőjére is kiható erkölcsi kárt is szenvedett. Bár a nőnek a szüzesség nem feltétlen kelléke, a mindennapi tapasztalat bizonyítja, hogy a szüzességét veszített leány a megvetés bizonyos nemének van kitéve, és férjhezmenetel, amely a nőnek természetszerű hivatása, meg van nehezítve. Viszont az ily fogyatékos szüzességű leány is elérheti hivatásszerű célját, a férjhezmenetelt, ha társadalmi állását tekintve jelentékenyebb vagyoni van. Sz. M. egyszerű falusi asztalos leánya, aki mezei munkára jár napszámba; a tanúk vallomása igazolja, hogy férjhezmenetelhez reménye nem lehet, de ha 5000 K. vagyona lesz, akkor férjhez veszik, vagyis Sz. M.-re nézve az alperesek által megsértett jogrend akkor áll helyre, ha a vele tiltott dolgot elkövető alperesek őt a rajtaesett sérelemnek megfelelő vagyoni kárra nézve kielégítik, amely kárt a kir. törvényszék 5000 K.-val megfelelő módon talált megtérítendőnek.

A kir. Curia később indokolásában arra az álláspontra helyezkedett, hogy „tekintettel a felperes társadalmi állására, az alperesek vagyoni helyzetére és arra, hogy a felperes nem is állította, hogy az elkövetett cselekmény folytán testi épségében oly maradandó sérelmet szenvedett, amely őt keresetében és foglalkozásában hátrányosan befolyásolná, a Curia a bűncselekmény által a felperes női becsületében és erkölcsi integritásában és ezzel közvetve vagyoni érdekkörében okozott jogsérelem kárpótlásáért 2000 K. kártérítési összeg megítélését találta megfelelőnek.”

A fellelhető források tanúsága szerint a szegedi kir. ítélet tábla 1911. G. 156. számú ítélete fogalmazta meg bírói gyakorlatunkban *először a személyiség általános magánjogi védelmét*. Dezső Gyula ismertetése szerint az ítélet tábla „kártérítésre kötelezte azt az egyént, aki többek előtt azt állította, hogy egy leánnyal hosszabb időn át viszonya volt. Az indokolás szerint jogszabály az, hogy *a személynek minden olyan érdeke, amely büntetőjogi védelemben részesül, a személyiség védelme tekintetében fennálló polgárjogi szabályoknál fogva olyannak tekintendő, hogy annak megsértéséből magánjogi felelősség származik*.”

¹⁵ A továbbiakban Dezső Gy. által ismertetve. DEZSŐ: i. m. 386–387. p.

zik a sértőre. Az alperes tehát a felperesnek pénzbeli elégtétellel tartozik azért, hogy a felperesnek a női becsülete sérthetlenségéhez fűződő érdekét a jelzett módon megsértette – miért is ez iránti kötelezettségét meg kellett állapítani.”¹⁶ E határozat szerint tehát a személyiséghez tartozó bármely erkölcsi javunk megsértése az abból eredő kárnak, és pedig a pusztán erkölcsi kárnak megtérítésére is kötelez. Sajnos, e határozat csupán megállapítást és nem marasztalást tartalmazott, így nem követhető nyomon e helyes elvnek a kártérítési összeg megállapításakor alkalmazása.

Az ítélet utáni bírósági gyakorlatban sajnos visszaesés mutatkozott. Az ún. deflorációs perekben a férjhezmeneteli lehetőség csökken(t)ésében vagyoni károkozást láttak, s vagyoni kártérítés megítélésében lelték meg a családalapítási, megfelelő házasságkötési esélyek növelhetőségét.¹⁷ Az erkölcsi kártérítést érintő joggyakorlat bizonytalansága, annak jogdogmatikai „pongyolasága” némi ítéletben eljutott az eszmei kártérítésnek a kártérítés jótékony köntösébe rejtéséig. A kir. Curia VI. polgári tanácsának 5657/1912. számú ítélete kártérítést állapított meg annak a munkás leánynak, kinek balesete folytán a gép a haját fejbőrrel együtt lerántotta, és pedig a *keresetképeség csökkenésén felül* a feltűnő eltorzításért külön állapított meg 2000 K kártérítési összeget. Az indokolás szerint „tekintettel [...] arra, hogy az orvos szakértő véleménye szerint felperes feltűnően eltorzult, mi nyilvánvalóvá teszi felperes érvényesülésének egész életére kiható lényeges megnehezülését, mely súlyos körülményeket mérlegelve 2000 K. külön kártérítési összeg és járuléka volt felperes részére megítélendő.” A keresetképeség csökkenését a bíróság vagyoni kártérítésként, míg a 2000 K. „kártérítést” kétségkívül nem vagyoni kártérítésként ítélte meg.

Az erkölcsi kártérítés természetét jelentő lényeges jogalkalmazási kritériumok megfoghatatlansága egymásnak ellentmondó bírósági ítéleteket eredményezett. Így a fentebb említett bírósági ítélettől eltérően a debreceni kir. Tábla G. 86/1913. számú ítélete a nőn eltorzító változást előidéző testi sértést csupán

¹⁶ DEZSŐ GYULA i. m. 339. p.

¹⁷ Konkrét esetben a Curia kimondotta, hogyha köztudomásúvá válik, hogy egy leányon erőszakos nemi közönséget követnek el, ez annak férjhezmenetelét hátráltatja; annak elkövetője tehát a sértett női becsületén, erkölcsi integritásán és közvetve vagyoni érdekein is ejtett súlyos sérelem miatt kártérítéssel tartozik. Itt mint vagyoni érdeksérelmet ismét a férjhezmeneteli eshetőség csökkenését tekinti s a kártérítés mérvét abban az összegben állapította meg, amely összeg a férjhezmeneteli esélyeket éppoly arányban növeli, amily arányban azt a vétkes cselekmény csökkentette. DEZSŐ GYULA által ismertetett, a kir. Curia III. polgári tanácsának 757/1912. számú határozata. i. m. 339. p. – A 6319/1914. p. számú határozatában a kir. Curia megfertőzés büntette esetén indokolásának vonatkozó részében kimondotta: „az pedig nem szenvedhet kétséget, hogy az alperes által a kiskorú felperesnek leányi tisztessége és erkölcsi érintetlensége ellen elkövetett szándékos és súlyos sértésből a felperesre közvetve vagyoni kár is hárul azáltal, hogy a felperesnek férjhezmeneteli, ilyképen jövendő sorsának és existenciájának biztosítása a bűncselekmény által, ha teljesen ki nem zárattott is, de mindenesetre nagy mértékben megnehezítetett, s a kiskorú felperesnek, aki tanító leánya, alig lesz módjában társadalmi helyzetének megfelelő házasságot kötni; miért is az elsőrendű alperes a felperesnek ily módon közvetve okozott vagyoni hátrányért kártérítéssel tartozik.”

mint a férjhezmenetel esélyeit károsan befolyásoló, s így a nő rendszerinti élethivatásának gyakorlását gátló sérelmet, mint vagyoni érdeket fogta fel.¹⁸

A nagyfokú bizonytalanság ellenére igen markáns megállapítással találkozhatunk a kir. Curia VI. polg. Tanácsának 977/1914. számú ítéletében, ahol a Tanács kimondta, „*hogy bírói gyakorlaton alapuló jogszabály szerint a testi sérülést szenvedő fél a sértés okozójától, ha testi sértésből anyagi kára nem is származott, amennyiben az eset körülményei szerint méltányosnak jelentkezik, erkölcsi kár megtérítéséül vagyoni elégtételt követelhet.*”

A bírósági jogalkalmazási gyakorlat hullámzó képet mutat a „nem vagyoni elégtétel” megítélhetősége, illetőleg meg nem ítéltetősége vonatkozásában. Így elmulasztja az erkölcsi kártérítés megállapítását a csábítás esetében teherbe ejtett nő tekintetében, s megállapítja, hogy csupán a szülési költség, de nem a munkamulasztásból eredő kár megtérítését követelheti. A nemleges erkölcsi kártérítésen túlmenően, még a vagyoni kártérítést is szűk körre redukálta. Ezzel szemben az 1914. G. 1975. számú ítéletében a Curia a nemi betegséggel megfertőzés esetére a vagyoni kártérítést tágabb körben értékelve figyelembe veszi a felperes munka mulasztás és keresetképeség csökkenését egyaránt.

Az I. világháború előtti joggyakorlat, illetőleg jogelmélet a nem vagyoni károk kérdéséről – talán a Polgári Törvénykönyv tervezete hatására – már igen kedvezően vélekedett. Ugyancsak a Szegedi Királyi Ítéltábla mondotta ki egy rágalmozási ügyben meghozott ítéletének indokolásában, hogy „*a személyiséghez tartozó bármely erkölcsi javunk megsértése az abból eredő kárnak, és pedig a pusztán erkölcsi kárnak megtérítésére is kötelez.*”

Régebbi jogunkban a személyiségi jogok felé elmozdulást jelentett a sajtótörvény, az 1914: XIV. tc.¹⁹ 39. §-a, mely kimondta, hogy „a sértett a sajtóbeli közleménnyel okozott vagyoni kárának megtérítésén felül nem vagyoni kárért is megfelelő pénzbeli elégtételt követelhet, amennyiben az – tekintettel az eset körülményeire – a méltányosságnak megfelel.” Ezt a nem vagyoni kárért járó elégtétel összegét a bíróság az eset összes körülményeinek, különösen az érdekelt vagyoni viszonyainak is figyelembe vételével belátása szerint állapította meg.²⁰ Erkölcsi értékeink közül először tehát a becsületünkre, jóhírnevünkre vonatkozó értékek ortalomban részesítését mondotta ki jogszabály. A törvény-cikk vonatkozó szakaszához fűzött indokolás szerint: „Bárha a sajtóközlemény okozta erkölcsi veszteség, amilyen lehet a becsület elrablását követő társadalmi megvetés, a féltve őrzött titok nyilvánosságra hozatalával szenvedett érzékeny fájdalom stb., ellenértékét a pénzbeli kárösszeg fizetésében nem talál: az ily kárpótlás mégis hozzájárul a jogtalanul szenvedett sérelem enyhítéséhez és

¹⁸ DEZSŐ: i. m. 340. p.

¹⁹ Szentesítést nyert 1914. március 24-én. Kihirdettetett az Országos Törvénytár 1914. március 28-án kiadott 8. számában.

²⁰ A nem vagyoni kártérítés követelésének joga a sértettet akkor is megillette, ha a sajtóbeli közlemény nem állapított meg bűncselekményt. Ebben az esetben a kártérítési igényt csak polgári úton lehetett érvényesíteni. 1914. évi XIV. törvénycikk 39. §.

bizonyos mérvű helyrehozásához. A jog általános elvei jutnak csak érvényre, ha a törvényhozás módot nyújt a sérelem ily helyrehozására, még pedig annak a kötelezése útján, aki a sérelmet okozta. A nem vagyoni kár sajátos természetére való tekintettel a tv. a méltányosság figyelembevételét a pénzbeli elégtétel megállapításánál különösen előtérbe állítja; ezzel jelezni kívánja, hogy nem annyira a szigorú jog, mint inkább a méltányosság elvei szerint kívánja a felmerülő viták eldöntését.”²¹

Említést érdemel az e törvényre épülő jogalkalmazási gyakorlatból a nagyvárad kir. Törvényszék 1913. évi 37,870. P. számú ítélete:²²

Egy hírlapi cikk a sértettre nézve olyan információt tartalmazott, hogy a hitelezők megtámadták. A kereset szerint ez a cikk a felperes hírnevét tönkretette, a hitelképességébe vetett bizalmat megrendítette, amiből a felperesnek mérsékelt számítás szerint 30.000 K. kára származott. A vagyoni kárt a kir. törvényszék 1816 K-ban határozta meg, összesen azonban 6816 K. kártérítést ítélt meg, hiszen „a kereskedő jóhírveve, mint az érdekvédelem szolgálatában álló jog által elismert érdek, a személyiségnek olyan joga, amelynek jogellenes megsértése az általános jogszabály értelmében kártérítésre kötelez, annál is inkább, mert a kereskedő jóhírnevét még a büntető törvénykönyvek is védik, már pedig a büntető törvények oltalma alatt álló minden érdek megsértéséből magánjogi felelősség is származik. Nem lehet akadály a kártérítés megítélésének, hogy a kereskedő jóhírvevének pénzbeli ellenértéke meg nem becsülhető, mert ha a sajtóközlemény okozta erkölcsi veszteség ellenértékét a pénzbeli kárösszeg fizetésében nem is talál, mégis hozzájárul a jogtalanul szenvedett sérelem enyhítéséhez és egy bizonyos mértékig képes az erkölcsi javak terén megzavart egyensúlyt is helyreállítani.”

A kir. Curia VIII. p. t. 4811/1914. P. számú ítélete egyértelművé teszi a sajtótörvény életbelépése előtt bekövetkezett jogsértések miatti nem vagyoni kárigény megítélhetőségét. Az ítélet indokolása szerint: „a hazai joggyakorlat ugyan már az 1914:XIV. tc. életbelépte előtt is bizonyos esetben megállapította az immateriális károkért való felelősséget, a sajtó közlemények által okozott nem vagyoni károkért megfelelő pénzbeli elégtétel iránti követelést azonban csak az 1914:XIV. tc. 39. §-a állapítván meg, tekintettel ennek a törvénynek a 62. § második bekezdésében foglalt rendelkezésére, amely szerint a törvénynek a vagyoni jogi felelősségre vonatkozó idézett szabálya az annak életbelépte előtt elkövetett cselekményre nem alkalmazható: a kártérítés mérve kérdésében a kir. Curia mellözi a felperes nem anyagi kárának megítélését és elégtételadás címén a felpereseknek semmit sem ítélt meg, mert sajtóügyi vétség esetén az elkövetés idejében fennállott jog az ily kár megtérítését nem biztosította.”²³

A nem vagyoni kártérítés fejlődése során a következő állomást a hadviselés érdekei ellen elkövetett bűncselekmények, különösen a hadi szállítások körül

²¹ A sajtóról szóló 1914. évi XIV. törvénycikk 39. §-hoz fűzött indokolás 2. pontja.

²² A továbbiakban Dezső Gyula ismertetése alapján. DEZSŐ: i. m. 342. p.

²³ A kir. Curia végül a kártérítést 1600 K-ra, a megállapított vagyoni kárra szállította le.

elkövetett visszaélések megtorlásáról szóló 1915. évi XIX. tc.²⁴ jelenti, melynek 17. §-a akként rendelkezik, hogy „aki mint eladó vagy szállító az 1–5. §-okban meghatározott valamely cselekményt elkövet, köteles a cselekménye által okozott egész kárt – *ideszámitva a nem vagyoni kárt is, amelynek pénzbeli összegét a bíróság szabad belátása szerint állapítja meg* – a kincstárnak megtéríteni.” A törvényhelyhez fűzött, nem vagyoni kártérítésre vonatkozó indokolás alapján: „Mint hogy azonban a vagyoni kár egyrészt nehezen mutatható ki, másrészt adott esetben csekély lehet azokhoz a hátrányokhoz képest, amelyeket a visszaélés nem vagyoni tekintetben okozott (élelmezés, ellátás fennakadása, erkölcsi visszahatás a csapatokra, sebesültekre, a nélkülözések, szenvedések, fájdalmak és sérülések, a melyeket a szolgáltatott áru rossz minősége okozott stb.), a 17. (mj.15.) § a visszaélés elkövetőjét nem-vagyoni kár megtérítésére is kötelezi, összhangban törvényhozásunk újabb irányzatával (1914:XIV. tc. 39. §, 1914:XLI. tc. 28. §).”²⁵

A becsület védelméről szóló 1914. évi XLI. tc.²⁶ 28. §-a terjesztette ki a Sajtótörvény 39. §-ának első és második bekezdésében foglalt rendelkezéseket a jelen törvényjavaslat alá eső, nem sajtó útján elkövetett vétségekre és – a joganyagnak e vonatkozásban rokonságára tekintettel – a Btk. 227. és 229. §-ai alá eső hamis vád büntetnének vagy vétségének esetére is. A Sajtótörvényben, illetőleg a becsület védelméről szóló törvénycikkben tükröződő jogalkotói, jogpolitikai akarat konzekvensen tükröződik a később megalkotott jogszabályokban. Így a szerzői jogról szóló 1921. évi LIV. tc. a bitorlás jogkövetkezményévé teszi a szerző nem vagyoni kárának megtérítését,²⁷ illetőleg a tisztességtelen versenyről szóló 1923. évi V. tc. 35. §-a egyaránt rendelkezik eszmei kártérítésről. Az utóbbi jogszabályhelyhez fűzött indokolás szerint „a tisztességtelen verseny által okozott kár, illetőleg annak folytán elmaradt haszon mérve számos esetben számszerűen meg nem állapítható, holott az üzlet hírnevén, tekintélyén, hitelén s a beléje helyezett bizalmon ejtett sérelem ugyanakkor kétségtelen s nyilvánvaló. Már pedig elengedhetetlen, hogy a sérelmet szenvedett vállalat

²⁴ Szentesítést nyert 1915. június 13-án.

²⁵ KJK Kerszöv, Corpus Juris Hungarici CD.

²⁶ Szentesítést nyert 1914. szeptember 20-án. Kihirdettetett az Országos Törvénytár 1914. szeptember 27-én kiadott 24. számában. 28. § „Az 1914: XIV. tc. (St.) 39. §-ának első és második bekezdésében, valamint 43. §-ának második, harmadik és utolsó bekezdésében foglalt rendelkezéseket a jelen törvény alá eső, nem sajtó útján elkövetett vétségek, úgyszintén a Btk. 227. §-a alá eső hamis vád büntette vagy vétsége esetében is megfelelően kell alkalmazni.”

²⁷ 1921. évi LIV. törvénycikk 18. § „Aki a szerzői jogot szándékosan vagy gondatlanságból bitorolja, vétséget követ el és nyolcvanezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő: továbbá tartozik a bitorló a sértettnek vagyoni és nem vagyoni kárért megfelelő pénzbeli kártérítést (elégítést) adni. A kártérítés össze a bitorló gazdagodásánál kevesebb nem lehet.”

30. § „A szerzői jog bitorlása miatt megindított ügyekben a bíróság a kárnak és a gazdagodásnak tényét és mennyiségét minden körülménynek, nem vagyoni kárnál különösen a felek vagyoni viszonyainak is figyelembevételével legjobb belátása szerint állapítja meg.” (A törvénycikk kihirdtetett az Országos Törvénytár 1921. december 31-én kiadott 25. számában.)

kártalanítására ily esetben is legyen mód s a jelzett alapon nyert elégtétel útján térüljön meg számára a közvetve jelentkező anyagi veszteség is. Ennélfogva e rendelkezés megállapításánál a megítélhető kártérítés maximumának számszerű meghatározása mellőzendő volt, viszont azonban a nem vagyoni kár egyenértéke fejében követelhető kártérítésre irányuló igényt nem lehetett egész általánosságban megállapítani és az 1.§ általános rendelkezéséhez kapcsolni, hanem azokra az esetekre kellett korlátozni, amelyek a törvényjavaslatban közelebbről körülírva, a tisztességtelen verseny oly megnyilvánulásaiént jelentkeznek, amelyek az üzlet főntebb jelzett eszmei javainak súlyosabb sérelmével járnak.”

Menyhárt Gáspár 1932-ben megjelent és a magyar magánjogi rendszert jól áttekintő könyvében a személyiség elleni deliktuális kötelmek között az elcsábítás kapcsán kifejezetten rendelkezik már az erkölcsi kártérítés fizetése iránti gyakorlatról, azzal a feltétellel, hogy erkölcsi kártérítés iránti igénnyel csak tisztességes leány léphet fel.²⁸

Az eszmei kártérítés jogintézményi fejlődésének legfontosabb és ma is oly sokszor idézett mérföldköve az 1928. évi Magyar Törvénykezési Javaslat 1114. §-a kimondotta, hogy „aki szándékos vagy súlyos gondatlan tiltott cselekmény vagy kötelelességsértés miatt kártérítésre köteles, az, amennyiben a méltányosság kívánja, a károsultnak nem vagyoni karáért is megfelelő pénzbeli kártérítéssel (elégtétel) tartozik. Ez az elégtételadási jog sem élők közt, sem halál esetére át nem ruházható, kivéve ha a jogosult a keresetet már megindította.”

Almási Antal szerint elégtétel csak bizonyos eszmei javak megsértése esetén járt, mert általános szabályt az élő jog nem tartalmazott.²⁹ Tételes jogszabályi rendelkezés adta meg az elégtételhez való jogot, a sajtótörvény (1914. XIV. tc.) 39, a becsületvédelmi törvény (1914. XLI. tc.) 28, az ún. rendtörvény (1921. III. tc.) 10, a szerzőjogi törvény (1921. LIV. tc.) 18, és a tisztességtelen verseny törvény (1923. V. tc.) 35. §-aiban. A két utolsó törvényhely kivételével csak abban az esetben, ha azt a méltányosság megkívánta. Rendszerint csak szándékos cselekmény, a szerzői jogi törvényben gondatlanság esetén is. Ezenkívül a bírói gyakorlat megadta az elégtételhez való jogot minden más személyiségi jognak a szándékos megsértése esetén is, ha a méltányosság megkívánta.

A két világháború közötti időben a jogintézmény teljes egészében kifejlődött, kialakult az alkalmazási területe és módja,³⁰ elsősorban az alábbi körökbe sorolható esetekben: *a)* testi sértés, eltorzítás, *b)* becsületsértés, *c)* nemi delik-

²⁸ „Nő ellen elkövetett erőszakos nemi közöszülésért igényelhető vagyoni és erkölcsi kár mértékét nemcsak a nő becsületének és erkölcsi épségének megsértése, hanem a férjhezmenetel esélyeinek megnehezülése, sőt az a körülmény is megszabja, hogy utóbb kötött házasságának boldogságát a rajta elkövetett erőszakos nemi közöszülés – bár csak közvetve is – megzavarja (C. 5103/1927. sz.)” „Erkölcsi káranak megtérítésére csak tisztességes leány tarthat igényt, tisztességét elveszítettnek tekintendő pedig az a leány, aki két éven át folytatott és így állandósította a jóerkölcsökbe ütköző, házasságon kívül való nemi viszonyt (C. 6519/1927.)”

²⁹ ALMÁSI ANTAL: Nem vagyoni kár megtérítése. *Jogtudományi Közlöny*, 1926. évf. 7. szám.

³⁰ A témáról bővebben BODÓCZKY LÁSZLÓ: Gondolatok a nem-vagyoni (eszmei) kártérítés kérdéseiről. *Magyar Jog*, 1967. június. 364. p.

tumok, *d)* eljegyzésszegés, *e)* sajtóvétségek, *f)* névjog védelme, *g)* hamis vád, hamis tanúzás stb. Továbbra is kísért a vagyoni károsodással való összekapcsolás gondolata, de úgy tűnik, hogy elsősorban a kizárólag fájdalomdíj jellegű kárpótlás megítélésének elkerülésére: „... a bírói gyakorlat a nem vagyoni kárt csak az esetre tartja megítélhetőnek, ha a sérelmet szenvedett erkölcsi érdek vagyoni kár okozására is alkalmas.”³¹

A személyiségi jogvédelem megjelenése fontos mozzanatot jelentett a magánjogi gondolkodásban, ugyanis „a személyiségi jogvédelem kiinduló pontja lehet a túlságosan vagyoni jogi színezetű magánjogunk átértékelésének. Amennyiben a magánjog mai rendszerének, alapelveinek épségben tartásával a vagyoni jogi alapszintet a társadalmi együttműködés jogává sikerül átalakítani, úgy azt hiszem jogpolitikai szempontból a társadalmi béke és kiegyenlítődés, a szociális igazság terén is nagy lépést teszünk előre, mely hatékony védőgát lehet a forradalmasító, felforgató törekvések ellen.”³²

A második világháborút megelőző elméleti megfontolások szerint nem vagyoni kárért kártérítést megítélni „általában csak komoly, különösen olyan hátrányért lehet, amely a károsultra nézve az életben való érvényesülés [...] kilátásainak csökkenését vonja maga után. [...] Az elégtétel megítélésének feltétele a károkozó súlyos hibája (dolus vagy durva gondatlanság) mellett a méltányosság.”³³ A jogalkalmazási gyakorlat „elszenvedett bármily súlyos testi, lelki szenvedésért általában nem, vagy csak ritka kivételképp ismer elégtételt.”³⁴

A jogirodalom szerint kifejlődött olyan jogalkalmazási gyakorlat is, mely a nem vagyoni kártérítés követelésének lehetőségét *minden személyi érdeksérelem* esetében elismerte azzal a feltétellel, hogy a kártérítés az eset körülményei szerint méltányosnak mutatkozott.³⁵

A második világháborút követően, 1947-ben a Curia még elismerte annak az anyagi jogszabálynak a létét, mely szerint a baleset folytán sérült személy, vagyoni kárának megtérítésén felül, nem vagyoni kártérítést is követelhet abban az esetben, ha a baleset folytán feltűnő eltorzulása vagy érvényesülésének egész

³¹ SZLADITS KÁROLY – FÜRST LÁSZLÓ: *A magyar bírói gyakorlat. Magánjog*. II. kötet. Grill Károly Könyvkiadóvállalata Budapest. 1935. 161. p.

³² IFJ. SZIGETI LÁSZLÓ: A személyiségi jogvédelem eszközei. in: *Emlékkönyv Meszlény Artur születésének 60. évfordulójára*. Politzer Zsigmond kiadása, Budapest, 1936. 289. p.

³³ MARTON Géza: Kártérítés. Szladits Károly által főszerkesztett *Magyar magánjog III*. Budapest. 1941. 397. 398. p.

³⁴ MARTON: i. m. IV. kötet 894. p. – Régebbi jogunk immateriális kártérítésével többek között a következő szerzők foglalkoznak: BODÓCZKY LÁSZLÓ: i. m.; LÁBADY TAMÁS: Elégtétel a nem-vagyoni károkért a 20. század első felének magyar magánjogában. Benedek-Emlékkönyv, Bp., 1996. 168. p.; LÁBADY TAMÁS: Az eszmei kártérítés új dimenziói a magyar jogban. *Acta Jur. et Pol. Szeged*, Tomus XLIII. (Kemenes Béla Emlékkönyv) 1992. 241. p.; BÓDIS GABRIELLA: *A nem vagyoni kár. Felelősség és szankció a jogban*. ELTE ÁJTK tudományos kiadványa. Budapest, 1980. 341–342. p.

³⁵ VILÁGHY MIKLÓS – EÖRSI GYULA: *Magyar Polgári Jog I*. Tankönyvkiadó. Budapest. 1965. 165. p.

életre kiható megnehezülése következett be, feltéve, hogy a nem vagyoni kárért pénzbeli elégtétel megítélése az eset összes körülményeire és a felek vagyoni viszonyaira figyelemmel a méltányosságnak megfelel.³⁶

1951-ben azonban a Legfelsőbb Bíróság Elvi Tanácsa 4946/1951. sz. határozatában már megtagadja a magánjogi csábításra alapított kártérítést, utalva az 1948. XLIII. tv. és az Alkotmánynak a nők egyenjogúságát kimondó rendelkezésére és arra, hogy megalázó dolog pénzben ki nem fejezhető sérelmeknek pénzzel való kárpótlása, mert „a pénz nemcsak előnyt jelent, hanem olykor meg is aláz.” Nem sokkal utóbb, 1952-ben a Legfelsőbb Bíróság hatályon kívül helyezte a 158., 537. és az 538. sz. Elvi Határozatokat, melyek az eszmei károk kárpótlásának alapelveit tartalmazták, és ezzel a jogintézményt eltörölte.

A Polgári Törvénykönyv megalkotásakor a jogalkotó eltekintett régebbi jogunk talaján kinőtt joggyakorlattól, annak erkölcsi kártérítés tekintetében tapasztalt konzekvenciát hanyagolta. Ezt a jogalkotói döntést több körülmény befolyásolta. Anélkül, hogy ehelyen részletesen elemeznénk a törvény keletkezésének idején meglévő társadalmi, jogi, politikai körülményeket, elég csupán a Legfelsőbb Bíróság 1953-ban kimondott álláspontjára utalni, mely az immateriális kártérítést azon az elvi alapon zárta ki, hogy „szocialista életviszonyok között az erkölcsi értékek pénzre nem válthatók”.

A Legfelsőbb Bíróság III. sz. Polgári Elvi Döntése (1953-ban) az erkölcsi károkért való pénzbeli marasztalást „alaptalan nyereségnek” minősítette, hiszen míg a kapitalista szellem az erkölcsi értékeket is áruvá változtatja át és pénzben fejezi ki, addig „a szocialista jogszemlélet szerint kártérítés csak vagyoni kárért jár, mert az olyan érdeksérelem, amely nem fejezhető ki pénzzel, nem is kárpótolható azzal”. S így kinyilvánította, hogy „szocialista jogrendszerben az ú.n. eszmei (nemvagyoni) kár megtérítésére kötelezésnek helye semmiféle téren nem lehet.” Indoklásában megjelölte az általunk is vázolt nem vagyoni kártérítés jogintézményi fejlődését jelentő, korábbi jogunkból származó jogszabályokat, s kinyilvánította, hogy „a fentebb említett tételes törvények által szabályozott esetek nagyobbrészt nyilvánvalóan olyanok, amelyek a dolgozó népet alig érintették(!) Ha mégis egy-egy egyszerűbb dolgozó becsületének súlyos megsértése okából – élve a törvényadta lehetőséggel – vagyoni elégtételt is követelt, úgy jóval kisebb ilyen elégtételhez jutott, mint egy magasabbnak elismert társadalmi osztály tagja. [...] Meg kell tehát állapítani, hogy a nemvagyoni kár megtérítése tekintetében kialakult jogi szabályozás nem volt sem őszinte, sem igazságos.”

Adott körülmények között a Legfelsőbb Bíróság állásfoglalása nyilvánvalóan ideológiai-politikai indíttatású volt és az árutermelő társadalommal való lényegi szembenállást volt hivatott kifejezni. Annyiban mindenesetre kétségkívül reális dilemmát tükrözött, hogy egyrészt az emberi értékek áruvá degradálódásának veszélye benne rejlik minden piacgazdaságon alapuló társadalom-

³⁶ P. I. 881/1947. sz.

ban,³⁷ másrészt utalást engedett a nem vagyoni kártérítés „fából vaskarika” fogalmi deficitjére.

Az elvi döntés egy újnak tűnő jogintézményt is bevezetett: az általános kártérítést, s később az általános kárnak ezen, III. sz. Polgári Elvi Döntés által kialakított fogalmát ültette át a jogalkotó a Ptk. 358. § (2) bekezdésébe.³⁸

Az 1960. május 1. napján hatályba lépett Polgári Törvénykönyv nem ismerte az erkölcsi kártérítés fogalmát, annak megalkotásakor a személyhez fűződő jogok szocialista polgári jogi védelmét arra az elvi alapra helyezte, hogy a szocialista társadalomban „legfőbb érték az ember”, akit nem lehet árúnak tekinteni. Ezzel szemben a kapitalista jogfelfogás – mely elismeri a nem vagyoni károkért való felelősséget – árúvá silányítja le az embert, s ez a szemlélet alapjaiban összeegyeztethetetlen a szocialista „erkölcsösséggel”.

„A nem vagyoni személyiségi jogok kapitalista védelme [...] jellegében merőben eltér e jogok szocialista védelmétől. A nem vagyoni, személyiségi jogok kapitalista védelme lényegében azon alapszik, hogy a tőkés társadalom mindezeket a nem vagyoni érdekeket árúvá változtatja, és pénzen megvásárolhatóvá teszi. Ugyanazokat az eszközöket használja fel éppen ezért a nem vagyoni jogok védelmére, mint általában az árutulajdon védelmére. [...] Nyilvánvaló, hogy a nem vagyoni személyiségi jogok védelme sohasem lehet kielégítő olyan társadalomban, amely a termelőeszközök magántulajdonára épül, és ennek következtében antagonisztikus osztályellentéteket ismer. A személyiségi jogok szocialista polgári jogi védelme a kapitalista védelemtől mindenekelőtt elvi alapjaira nézve különbözik. A szocialista jogrendszer nem tekinti többé árúnak az ember legszemélyesebb, nem vagyoni jellegű jogait, hanem azokat mint az ember legfőbb értékeit s mint éppen nem vagyoni értékeket részesíti következetes védelemben. E védelem elvi alapja az, hogy a szocialista társadalomban a legfőbb érték az ember. Különbözik azonban a szocialista védelem elvi alapjai mellett eszközeire is a kapitalista védelemtől. Míg a kapitalista védelem eszközei elsősorban vagyoni jellegűek, még azokon a területeken is, ahol vagyoni érdeksérelemről nem lehet szó, addig a szocialista jog elsősorban nem vagyoni eszközökkel részesíti ezeket a személyiségi jogokat védelemben.”³⁹

Számos szerző – a kimondottak enyhítése miatt – a Ptk. 358. §-ának (2) bekezdése által életre hívott általános kártérítésben látta az erkölcsi károk meg-

³⁷ Bárdos Péter ehhez a politikai-ideológiai deficithez a következőket fűzi: „A polgári jognak valószínűleg nem feladata az ilyesfajta ideológiai dilemmák megoldása, ám ettől nem lesz kisebb a nehézség, amely elsősorban abban áll, hogy a vitathatatlanul elszenvedett sérelemhez képest az annak jóvátételére szolgáló polgári jogi eszköz, a pénz – ahogy erre az Alkotmánybíróság is rámutatott – inadekvát.” BÁRDOS PÉTER: *Kárfelelősség a Polgári Törvénykönyv rendszerében*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2001. 41. p.

³⁸ Az általános kártérítésről bővebben SZABÓ EMIL: A nemvagyoni kártérítésről és az általános kárról. *Magyar Jog*, 1971. április. 206–215. p.

³⁹ VILÁGHY MIKLÓS – EÖRSI GYULA: *Magyar Polgári Jog I.* Tankönyvkiadó. Budapest, 1965. 163. p.

térítésének lehetőségét,⁴⁰ míg mások – igaz, szűk körben – elképzelhetőnek tartották az eszmei, nem-vagyoni kártérítés bevezetését hivatkozással a szocialista polgári jogban fellelhető példákra.⁴¹ A jogirodalomban számos cikk tanúskodik e szemlélet elfogadásáról, illetőleg annak bírálatáról.

Az általánosan elfogadott álláspont a leghatározottabban kinyilvánította, hogy az *általános kártérítés* semmilyen módon nem kapcsolható össze az erkölcsi kártérítéssel, ugyanakkor azt is megemlítette – sok esetben más külföldi szocialista jogalkalmazási gyakorlatra hivatkozással –, hogy nem lehet életidegen a szocialista jogfelfogástól a károkozónak az eszmei kár csökkentéséhez vagy megszüntetéséhez szükséges költségek, kiadások megtérítésére kötelezés.⁴²

A fejlődés vázlatos ismertetésénél ki kell térni a Legfelsőbb Bíróság 49. számú polgári kollégiumi állásfoglalására is, mely a joggyakorlatban mutatkozó bizonytalankodás után igyekezett eligazítást nyújtani a jogalkalmazó bírák számára. Az állásfoglalás egyértelműen leszögezte, hogy általános kár megtérítésére csakis akkor kerülhet sor, ha a vagyoni kár bekövetkezte bizonyos, csak éppen annak mértékét nem lehet semmiféle ésszerű bizonyítási eljárással tisztázni.

Az általános kártérítés jogintézményének megalkotása hidat jelentett, s nem engedte elfeledni a nem vagyoni kártérítés alap gondolatát. Az általános kártérítés a nem vagyoni kártérítés eltörlése után került a polgári jogba. Ennek megfelelően magán viselte annak nyomait, így elsődlegesen a személyiség által elszenvedett sérelmek vagyoni része kiegyenlítését említi maga a döntés is, mégpedig azokban az esetekben, ahol a vagyoni kár kétségkívül bekövetkezik ugyan, de összege akár jellege, akár jövőbelisége folytán csak becsléssel állapítható meg. Az indokolás mindenestre óvatosságra intette a jogalkalmazót, mert ha történetesen nem csupán a nem-vagyoni kár kiküszöbölésére ténylegesen alkalmas költségeket ítéli meg, ezzel kerülő úton az eszmei kártérítés újból érvényesülésének engedne teret. E „személyiség-központúságot” jelzi *Asztalos László* is, mikor akként foglal állást, hogy „az általános kártérítés a személyiség megsértéséből fakadó közvetett, az elbírálás időpontjában összegszerűen pontosan meg nem határozható vagyoni kárnak a károsult életviszonyaiban beállott változásához mért becslés jellegű pénzübeli kártérítés.”⁴³

A jogintézmény gyakorlati alkalmazása során csakhamar kiderült, hogy az általános kártérítés fogalma egyre inkább elszakadt a kiváltó jogsérelem jelenőségétől és a kár mértékeként jelent meg minden olyan esetben, ahol a károsodás

⁴⁰ A Legfelsőbb Bíróság III. sz. polgári elvi döntése kimondotta, hogy „amennyiben vagyoni károsodás történt, azonban ennek összege - akár csak részben - valamely okból pontosan ki nem számítható, olyan összegű általános kártérítésre is kell a károkozásért felelős személyt kötelezni, amely a körülményekhez képest a károsult teljes anyagi kárpótlására alkalmasnak mutatkozik.”

⁴¹ BODÓCZKY: i. m. 365. p.

⁴² Az általános és nem vagyoni kártérítés elkülönítése témájával bővebben foglalkozik ZOLTÁN: i. m. 412–413. p.; BÓNIS i. m. 343–346., 351–352. p.

⁴³ ASZTALOS LÁSZLÓ: Az általános kártérítés. *Jogtudományi Közlöny*, 1957. 7–9. szám. 283. p.

léte bizonyítható volt, de a mérték, és így a kártérítési összeg pontos meghatározására nem nyílt lehetőség. Az általános kártérítés így „a nem vagyoni kárért járó kártérítés megszüntetésével, mintegy annak jogutódjaként került először nevesítésre, majd miután kiderült, hogy nevesíthetetlenül a személyhez fűződő jogok sérelméről szélesebb körben létezik, általánosodott és azt fejezi ki, hogy a teljes kártérítés elve megkívánja az esetleg imponderábiliumokból összeálló, nehezen kimutatható mérvű, más jelenségekkel összefonódó károk megtérítését is.”⁴⁴

A változás szele nem várt irányból kopogtatott. 1954-ben a Magyar Jog ismerteti *Wawilowa*: „Az erkölcsi kártérítés a lengyel jogban” című tanulmányát, melyet újabb és újabb, hasonló tartalmú tanulmányok követtek. Egyre inkább nyilvánvalóvá, immár a jogirodalomban is publikált tényévé vált, hogy az erkölcsi kártérítés intézménye – holott az a szocialista erkölcsiséggel össze nem egyeztethető – több szocialista állam jogában továbbél. S a „hang” ereje kezdett megállíthatatlanná és egyre erőteljesebbé válni.⁴⁵

Miként a jogalkalmazási gyakorlat hiányolni kezdte a nem vagyoni károk kompenzálásának lehetőségét, úgy szélesedett ki az általános kártérítés jogintézménye a hatvanas évek vége felé olyanná, hogy az e címen megítélt összegek mértékéből és nemegyszer az ítélet indokolásából kitűnően voltaképpen eszmei károkért való kárpótlást, illetve a valódi általános kárral kapcsolatos és azzal elkeveredve nem vagyoni kárért való kárpótlást is jelentett.

Később, miután a hetvenes években a nem vagyoni károk újbóli elismerése körüli vita megindult, úgy vált ez a gyakorlat az ítéletekben is egyre markánsabban jelentkezően magabiztosabbá. „Nem arról volt szó, hogy a bírák a tisztán erkölcsi károkért kárpótlást ítélték volna meg, hanem arról, hogy minden olyan sérelmet, ami bármely úton „forintosítható” volt, az általános kártérítés útján reparáltak és csak azokat utasították el, amelyeknek pénzben való kifejezése még közvetve sem volt lehetséges.”⁴⁶ Ezt a felfogást jól tükrözi az alábbi ítéleti indokolás is: „A felperest fiatalon érte a baleset. Esztergályos szakmát tanult, néhány hónappal tanulmányai befejezése előtt állott. Esztergályos szakmát ellátni nem tud [...] Érvényesülési lehetőségei korlátozottak [...] az általános élettapasztalat szerint a szakmunkások szaktudásukat munkahelyükön kívül is érvényesíthetik, hasznosíthatják [...] A felperes ezektől is elesett [...] Mindezek jelentős anyagi hátrányt eredményeznek.”⁴⁷

⁴⁴ EÖRSI GYULA: *A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve*. Budapest, 1966. 214. p.

⁴⁵ A változtatás igényét jelzik többek között ASZTALOS LÁSZLÓ: i. m. 274–283. p.; KERTÉSZ ISTVÁN: *Vagyoni kárpótlás nemvagyoni hátrányért. Jogtudományi Közöny*, 1958. 3–4. szám 89–95. p.; MÁDL FERENC: *A deliktualis felelősség*. Budapest, 1964.; BODÓCZKY: i. m.; TÖRÖ KÁROLY: *Eszmei kártérítés. Jogtudományi Közöny*, 1970. 8. szám 401–412. p.

⁴⁶ BÓDIS GABRIELLA: *A nem vagyoni kár*. in: *Felelősség és szankció a jogban*. (Szerkesztette: Asztalos László és Gönczöl Katalin) 1980. 344. p.

⁴⁷ Bódis Gabriella által ismertetett 41. Pf. 27 975/1975. i. m. 346. p.

Az 1977. évi IV. törvényig eltelt időszak jogirodalmát és jogalkalmazási gyakorlatát tükröző bírósági ítéleteket áttekintve világossá válik, hogy az immateriális kártérítés nem ment feledésbe, csupán az általános kártérítés lehetni finom leple alá rejtőzött. Ez a „lenni vagy nem lenni” állapot tette lehetővé, hogy mintegy negyedszázadnyi pihenés után újra élő jogunk szerves részévé válják.

Ilyen előzmények után a Polgári Törvénykönyv 1977-es novellája a következő normaszöveget iktatta be: „A károkozó köteles megtéríteni a károsult nem vagyoni kárát, ha a károkozás a károsultnak a társadalmi életben való részvételét, vagy egyébként életét tartósan vagy súlyosan megnehezíti, illetőleg a jogi személynek a gazdasági forgalomban való részvételét hátrányosan befolyásolja.”⁴⁸ Ez a „visszahozatal” meghatározott tényállásokhoz kötött felelősségként, ugyanakkor a Ptk. 84. § (1) bekezdésének e) pontja alapján a személyhez fűződő jogok szankciójaként jelölte meg a nem vagyoni kártérítést. A nem vagyoni kár fogalmát a jogalkotó tétélesen nem határozta meg. Korábban *Marton Géza* példálódzó jelleggel tett említést a nem vagyoni kár leggyakoribb eseteiről: a testi sérülés, a fájdalom, a lelki szenvedés, a becsület, művészeti jóhírnév sérelmének megemlékezésével.⁴⁹

A törvényjavaslathoz fűzött miniszteri indokolás szerint a felelősség nem korlátozódott a testi épség és egészség sérelmének eseteire, bár a körülírt következmények jellegüknél fogva elsősorban a testi épség és egészség károsodásához tapadnak, de egyéb személyhez fűződő jogoknak (pl. a jóhírnévnek) megsértése is maga után vonhatja a javaslatban írt következményeket. A törvényi novella után kialakult jogalkalmazási gyakorlat nyilvánvalóvá tette, hogy az immateriális kártérítés intézménye megmaradt a testi épség, egészség védelmének eszközeként.⁵⁰ A személyiségi jogokat érintő, elvétve előforduló próbálkozások pedig eleve esély nélkül maradtak.

A Ptk. által deklarált nem vagyoni károk megtérítésének lehetőségét jelentősen megrövidítette és a személyiségi jogok védelmétől messzire fújta el a Legfelsőbb Bíróság által a nem vagyoni kárért való felelősségről megalkotott 16. számú Irányelv, mely a keretjelleget nevezhető szabályozáshoz kívánt jogalkalmazási szempontokat nyújtani. Az Irányelv útmutatása szerint a „nem vagyoni kár megtérítésére a kárért felelős személy csak a törvény által meghatározott feltételek *együttes megléte* esetén kötelezhető.” Éppen ez az együttes meg-

⁴⁸ Ptk. 354. §.

⁴⁹ *Magyar Magánjog*. főszerkesztő Szladits Károly. III. 395. p.

⁵⁰ „Személyek közötti megkülönböztetést jelent különösen, hogy a nem vagyoni kártérítés „élő” jogként szinte kizárólag csak az egészséghez és testi épséghez való alkotmányos jogok védelmére szolgál; a becsület, a jó hírnév sérelme és más hasonló hagyományos iniuriák, a szabadságjogok, vagy akár a modern információs önrendelkezési jog, továbbá az egyéb nevesített és nem nevesített jogok megsértése estére azonban – a törvényi szűkítés folytán – nem vagy csak kivételesen alkalmazható, annak ellenére, hogy a Legfelsőbb Bíróság Irányelve szerint is az intézmény a személyiségi jogok – napjainkban egyre hangsúlyozottabban jelentkező – védelmét hivatott biztosítani.” 34/1992. (VI. 1.) AB határozat.

lét nehezítette meg a jogalkalmazók sorsát, hisz magánszemély károsodása esetén akkor lehetett helye eszmei kártérítésre kötelezésnek, ha a) volt olyan károkozó magatartás, amelyért a károkozó felelősségét meg lehetett állapítani, b) a károkozás megnehezítette a károsultnak a társadalmi életben való részvételét vagy egyébként is az életét, és c) ez a megnehezülés tartós vagy súlyos volt. Azáltal, hogy a nem vagyoni károk megtérítésének lehetőségét a „súlyosabb” esetekre szorította, főként a testi sérülésekből és egészségkárosodásokból eredő károkra reagált.⁵¹

A hatékony személyiségvédelem felé vezető úton az első és legfontosabb lépést az erkölcsi kártérítés fejlődésének „gátat teremtő”, a törvény rendelkezését nyelvtani értelemben megszorító korábbi 16. számú Irányelvet hatályon kívül helyező, a Legfelsőbb Bíróság 21. számú Irányelve tette meg.⁵² Az Irányelv e rendelkezésével – figyelemmel a Legfelsőbb Bíróság és más bíróságok eseti döntéseiben már kifejezésre juttatott törekvésre is – az általános személyiségvédelem a nem vagyoni kártérítés intézményének „élő” normatartalmává vált.⁵³

Nagy jelentőségű az Alkotmánybíróság 34/1992. (VI. 1.) AB határozata, mely napjaink immateriális kártérítését meghatározva, a nem vagyoni kártérítést súlyosabb esetekre szorító, korlátozó jogszabályi rendelkezéseket alkotmányellenesnek minősítette és azokat megsemmisítette. Az Alkotmánybíróság e döntésével nyitotta meg az utat a személyhez fűződő jogok oltalmazása előtt.⁵⁴

⁵¹ A Legfelsőbb Bíróság 16. sz. Irányelvéről bővebben ZOLTÁN ÖDÖN: A nem vagyoni kár megtérítéséről. *Magyar Jog*, 1991. 9. szám. 531–533. p.

⁵² Elévülhetetlen jelentősége okán érdemesnek tartjuk a Legfelsőbb Bíróság kötelmi jogi tárgyú irányelvek felülvizsgálatáról szóló 21. számú Irányelvének teljes közlését: „A jogállamiság megteremtésére irányuló törvényhozási munka, mindenekelőtt az Alkotmány módosítása, már eddig is lényegi változásokat hozott létre jogrendszerünkben. A jogrendszerben végbemenő változások megkövetelik, hogy a Legfelsőbb Bíróság folyamatosan felülvizsgálja korábban meghozott elvi állásfoglalásait. Ennek során hatályon kívül helyezi azokat, amelyek tartalmuknál, szemléletüknél fogva meghaladták a múltat, és a megváltozott társadalmi, gazdasági és jogi feltételek között már nem tölthetik be rendeltetésüket. – A nem vagyoni kártérítés újbóli bevezetése a Polgári Törvénykönyv 1977-ben történt módosítása során jelentős jogalkotási lépés volt. Ugyanakkor a polgári jog elméleti és gyakorlati művelői – nemzetközi tapasztalatok alapján is – aggályokat és fenntartásokat hangoztattak a nem vagyoni kártérítés esetleges parttalan alkalmazásának veszélyei miatt. Ez is közrejátszott abban, hogy a Legfelsőbb Bíróság a gyakorlat alkalmazásait figyelembe véve 1981-ben megalkotta a 16. számú Irányelvet. Az Irányelv elsősorban a testi sérülést és egészségromlást eredményező károkozások esetén támasztott nem vagyoni kártérítési igények helyes és egységes elbírálásának kialakítását tartotta szem előtt. E keretek között az Irányelv elérte célját, noha a törvény rendelkezését nyelvtani értelemben megszorította, és kevésbé jutott jelentőséghez a személyiségi jogok – napjainkban egyre hangsúlyozottabban jelentkező – védelme. Az Irányelv hatályon kívüli helyezésével lehetőséget kell adni – a jogszabály esetleges módosítása előtt is – a személyiség minden oldalú védelmét, az erkölcsi értékeket szem előtt tartó, jogfejlesztő bírói gyakorlat kialakítására. Ez a törekvés az utóbbi időben a Legfelsőbb Bíróság több eseti döntésében már kifejezésre jutott. – Az előzőekben kifejtettek alapján a Legfelsőbb Bíróság Teljes Ülése hatályon kívül helyezi a 16. számú Irányelvet. Az Irányelv a közzététellel lép hatályba.”

⁵³ 34/1992. (VI. 1.) AB határozat.

⁵⁴ A részbeni megsemmisítés a Ptk. 354. §-át, valamint a Munka Törvénykönyvéhez kapcsolódó jogszabályokat érintette.

Ezen alkotmánybíróági határozat a nem vagyoni kártérítést az általános személyiségi jogok első számú jogvédelmi eszközévé tette. Meghatározó jelentősége miatt érdemes hosszabban idézni az Alkotmánybíróság által kifejtett álláspontot: „... A nem vagyoni kártérítés jogintézményében, amely a polgári jogi jogellenes cselekményekért való helytállás körébe tartozik, a felelősség a személyiségi jogok megsértésére reagál. [...] Azzal, hogy a támadott törvény a társadalmi életben való részvétel vagy egyébként az élet tartós vagy súlyos megnehezítését alkalmazhatósági feltételként írja elő, a sérelmet szenvedett személy testét, egészségét, illetőleg a testi épséghez, egészséghez való alkotmányos jogait nagyobb védelem alá helyezi, mint magát a tulajdonképpeni személyiséget. Minthogy a személyiségi jogok elválaszthatatlan összefüggésben vannak az alkotmányos alapjogokkal, a személyiség értékességében jelentkező ez a törvényi megkülönböztetés az alapjogok védelmét tekintve is különbségtételhez vezet. Márpedig az általános személyiségi jog, mint az ember értékminőségének a kifejeződése, olyan általános értéket testesít meg, amelynek garanciális védelmét alkotmányosan nem lehet e személyiséget alkotó egyes vonatkozások értékelésétől függővé tenni, hanem annak védelmét (az állammal, illetőleg másokkal szemben) általánosan, s a személyiség tartalmi elveit tekintve egyenlően (egyenlő feltételekkel) kell a törvényi szabályozás szintjén biztosítani. Az egyenlő, teljes és korlátozhatatlan jogképesség (Ptk. 8. §-a) elvéből következik, hogy a személyiség jogi védelme – a jogkövetkezmények között különböztetve – jogalkotási úton nem korlátozható csak az ún. súlyosabb esetekre. [...] A testi épség és egészség joga nem értékesebb és védelemre érdemesebb jog az individuális szabadságjogoknál vagy például az önrendelkezési jognál. Az egyenlő védelemre való jogot az emberi méltósághoz való jogban bennefoglalt egyenlőség garantálja. Az Alkotmány 54. § (1) bekezdésében írt egyenlő méltóságból folyó egyenlőség alkotmányos elvét ezért is sérti az a jogszabályi rendelkezés, amely a nem vagyoni kártérítést csak a tartós vagy súlyos következményekkel járó személyiségi jogsértésekre korlátozza.”⁵⁵

Az utolsó lépések egyikeként az 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdése a Ptk. 354. §-ának meg nem semmisített részét hatályon kívül helyezte, és az eszmei kártérítés intézményét a Ptk. XXXI. fejezetében (A felelősség módja, a kártérítés mértéke) tartotta fenn. Így a jelenleg hatályos Polgári Törvénykönyv 355. § (1) bekezdése szerint „a kárért felelős személy köteles [...] a károsult vagyoni és nem vagyoni kárát megtéríteni.” A (4) bekezdés alapján: „kártérítés

⁵⁵ Említést érdemel az a tény, hogy tanúi lehetünk annak, hogy az Alkotmánybíróság által alkotmányellenesnek minősített és megsemmisített jogszabály részek, illetőleg a meg nem semmisített rendelkezések későbbi hatályon kívül helyezése ellenére a megsemmisített jogszabályi rendelkezések továbbélésének. „A nem vagyoni kár fogalmát a Ptk. tételesen nem határozza meg, azonban a korábban hatályos szabályozás, és az annak alkalmazása során kialakult bírói gyakorlat szerint a károsult az esetben jogosult nem vagyoni kártérítésre, ha a károkozás a társadalmi életben való részvételét, vagy egyébként életét tartósan vagy súlyosan megnehezíti.” Pécsi Városi Bíróság, 7 20 926/1996/27. sz.

címén [...] azt a kárpótlást vagy költséget kell megtéríteni, amely a károsultat ért vagyoni és nem vagyoni hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges.”

E vázlatos áttekintés után elmondható, hogy az erkölcsi kártérítés az általános személyiségi jog első számú védelmi eszközévé lépett elő.⁵⁶

2. A külföldi jog útkeresése

A bíróságok jogalkalmazási gyakorlata az immateriális károk megtérítése területén is érezte jogfejlesztő hatását. Az új Polgári Törvénykönyv Konceptiója szerint a nem vagyoni károk megtérítése iránti igény alapjaként a testi, lelki, érzelmi vagy egyéb személyi, illetve *személyiségi jogsértés* miatti hátrány okozását határozta meg.

Nem csupán a magyar polgári jogban ölel(t) fel hosszabb időtartamot a „vajúdás”, a *német jog* fejlődésnek is hosszú és rögös utat kellett bejárnia mindaddig, míg az általános személyiségi jogot „egyéb jogként” felfogva, fájdalomdíjra jogosító, védelemben részesítendő jogtárgyként elismerve a Bundesgerichtshof (Legfelsőbb Szövetségi Bíróság, továbbiakban: BGH) kimondta, hogy „az általános személyiségi jogot egy alkotmányos alapjogként kell elfogadni.”⁵⁷

A korábbi koncepció alapján a személyiségi jogi védelem a § 823 I BGB alapján csak az ún. „különleges” személyiségi jogokat illette meg: így a névvivés jogát, a szerzői jogi személyiségi jogot és a képmáshoz való jogot a § 22 KUG (Kunsturheber Gesetz, Szerzői jogi törvény) alapján. Ezt a jogi felfogást a kezdetektől fogva számos kritika érte és érintette. Az ily módon szabályozott személyiségi jogi védelem hibái az idők folyamán egyre inkább előtérbe kerültek, a technikai és szociális változások során újra és újra a kor igényeihez kellett alakítani. A kialakult joggyakorlatot eredményező „alapszituációnak” ilyen mértékű megváltozása vezetett végső soron a korábbi joggyakorlat és jogi felfogás feladásához.

A jogirodalom intenzív előmunkálata után a BGH ezt a lépést már 1954-ben a „Schachtbriefentscheidung BGHZ 13, 334” -ben⁵⁸ megtette. A bírósági döntés alapjául szolgáló jogesetben az újság egy olyan levelet, melyben egy ügyvéd a

⁵⁶ Legf. Bír. Mfv. I. 10.951/1996.

⁵⁷ Schachtbriefentscheidung BGHZ 13, 334. 338. p.; A témáról bővebben GÖRÖG MÁRTA: Az általános személyiségi jog megsértésének fájdalomdíjjal való orvoslása. *Jogelméleti Szemle*, 2002/3. szám. <http://jesz.ajk.elte.hu/gorog11.html>

⁵⁸ „Briefe oder sonstige private Aufzeichnungen dürfen in der Regel nicht ohne Zustimmung des noch lebenden Verfassers und nur in der vom Verfasser gebilligten Weise veröffentlicht werden. Das folgt aus dem in Artt. 1, 2, GrundG verankerten Schutz der Persönlichkeit und gilt daher auch dann, wenn die Aufzeichnungen nicht die individuelle Formprägung aufweisen, die für einen Urheberrechtsschutz erforderlich ist.”

korábbi Reichsbankpräsident Schacht megbízottjaként egy cikk helyreigazítását kérte, hallgatói levélként jelentetett meg. A BGH helyt adott a keresetnek és az esetet az általános személyiségi jog § 823 I BGB szerinti egyéb jogként való felfogása és elfogadása első lépéseként oldotta meg. E megállapítás alapja: „miután többnyire az alaptörvény az emberek saját méltóságára (Art. 1 GG.) való vigyázat jogát és a személyiség szabad kibontakoztatására vonatkozó jogát privátként, másoktól védelmezett jogként ismerte el [...] az általános személyiségi jogot alkotmányos alapjogként kell elfogadni.”⁵⁹

Az idézetben szereplő megállapítás még ma is kritikai megállapítások tárgyát képezi, mivel ezek az alapul fekvő problémák sokkal messzebbre mutatnak. A fő problémát az alaptörvény és a magánjog közötti kapcsolat megközelítése jelenti. Mivel az alaptörvény az általános személyiségi jogot „privátként mások által védelmezett jogként ismeri el” ebből az alapjogok és magánjogi alanyok közötti közvetlen kapcsolat következne. Egy ilyen „közvetlen” befolyás azonban a ma uralkodó és a BGH, illetőleg a Bundesverfassungsgericht (Szövetségi Alkotmánybíróság) által tanúsított felfogás szerint alapvetően nem létezik. Ugyanis nem a magánjogi alanyok kerülnek más magánjogi alanyok személyiségi joga miatt az alaptörvény általi „vigyázatra”, hanem az állam az, mely a magánjog megfelelő eszközeivel védi azt. Nem az alapjogi beavatkozás tilalma, hanem az alapjogok civiljogi személyiségi védelemre vonatkozó védelmi funkciója állapítható meg az alkotmánydogmatikai alapok által.⁶⁰

A jogszabályi reform törekvéseket 1957-ben és 1964-ben a 42. és a 45. Deutscher Juristentag ülésein tárgyalták meg. Az első tanácskozáson a magánélet indiszkrécióval szembeni védelmével, a második tanácskozáson a nem vagyoni károk pénzbeli megtérítésére irányuló igény újraszabályozásával foglalkoztak.

1958-ban a személyiség, tisztesség, becsület védelmének újraszabályozására irányuló törvény kormányzati tervezete az Art. 1 Nr. 6-ban a § 847 BGB új felfogását irányozta elő: „Ha valakit személyiségi jogában megsértenek a nem vagyoni kár miatt az elszenvedett fájdalom okán, elégtételként egy meghatározott összegű kártalanítást igényelhet. Ez a jog nem illeti meg a károsultat akkor, ha a § 249 BGB értelmében lehetőség van a restitutiora és az elegendő, vagy amennyiben az elégtételt más módon pénzben már teljesítették. A jelentéktelen sérelmek azonban figyelmen kívül maradnak. A kártalanítás mértéke a körülményektől függ, elsősorban a sérülés és a kárt okozó magatartás súlyától.”

Egy, a kártérítési jogi előírások megváltoztatásáról és kiegészítéséről rendelkező 1967-es törvényjavaslat a § 847 BGB-t akként módosította, hogy a személyiségi jog súlyosabb sérelmei esetére kártalanítás iránti igényt tett lehetővé.

⁵⁹ BGHZ 13, 334 338

⁶⁰ BGHZ 35, 363 367

A nem vagyoni károk pénzbeli kártérítési igényének jelentős kibővítését jelentette az igazságügyi miniszter által megjelentetett „Gutachten und Vorschläge zur Überarbeitung des Schuldrecht”.⁶¹ Hochlock javaslata szerint mind a szerződéses, mind pedig a szerződésen kívüli felelősség területén meg kell valósulnia egy pénzben megjelölt méltányos összegű kártalanításnak. Abból indult ki, hogy a joggyakorlat a személyiségvédelemre „már megtalálta a maga megoldását.”⁶² Ströfer szerint „a személyiségvédelem kodifikációja nem a deliktuális jogból következik, hanem a § 253 Abs. 3-ból, ami által a személyiségvédelem a vétkesség nélküli és a szerződéses felelősség esetén is megállapítható.” „Összességében a Gutachten ajánlata a személyiség Art. 1 és 2 Grundgesetz (Alaptörvény) által ajánlott védelemből indul ki.”⁶³

Az Alaptörvény a személyiség szabad kibontakoztatására vonatkozó jogot igen magasan preferált alkotmányos alapjogként aposztrofálja. Az Alaptörvény 1. és 2. cikkelye értelmében alkotmányellenes lenne a személyiségi jog megsértését civiljogilag szankcionálatlanul hagyni, így a bírósági joggyakorlat fájdalomdíj megítélésével orvosolja a személyiségi jogok megsértésében megnyilvánuló sérelmeket.

Az általános személyiségi jog megsértése szankciójaként sokáig elégséges volt a negatírius eszközök – a sérelmezett magatartás abbahagyása, sérelmes helyzet megszüntetése, elégtétel adás stb. iránti jogkövetkezmények – használata. A jogfejlődés azonban idővel rámutatott a szabályozás hiányosságaira, hiszen ezek a jogkövetkezmények nem orvosolták a sérelem nem vagyoni területekre hatását. Ezt a joghézagot a BGH az ún. „Herrenreiterentscheidung”-ban, a személyiségi jogban esett sérelem miatt megítélt fájdalomdíjjal igyekezett megszüntetni.

A köztisztelőnek és ismertségnek örvendő felperes, aki egyébként K.-ban egy söröző tulajdonosa, lóversenyzéssel foglalkozott. Az alperes egy gyógyszerészeti eszközök gyártó cég, amely többek között a lakosság széles körében ismertségnek örvendő szexuális stimulálószer is forgalmazott. A cég e stimulálószer reklámozásához szerte az országban, így K.-ban is egy lóversenyzőt ábrázoló plakátot használt fel. A plakát egy a felperest ábrázoló olyan fotó alapján készült, melyet az S. kiadó készíttetett egy lóversenyen. A felperes képfelvételének nyilvánosságra hozatalához a beleegyezést a felperes nem adta meg.

A felperes a reklámplakátok nyilvánosságra hozatala okán kártérítés iránti igényt terjesztette elő az alperesi céggel szemben.

A pert a felperes megnyerte, 20.000 DM fájdalomdíjjal „vigasztalódott”.⁶⁴ A bírósági döntés fontosságát jelzi, hogy ez a határozat vezetett az általános személyiségi

⁶¹ HOCHLOCH: *Gutachten und Vorschläge zur Überarbeitung des Schuldrecht*. Herausg. Bundesminister der Justiz. Bd. I. 1981. 375. p.

⁶² Uo. 7. p.

⁶³ STRÖFER: Reform des immateriellen Schadenersatzes nach dem BGB. *Juristen Zeitung*, 1982. 669. p

⁶⁴ BGHZ 26, 349.

jog megsértése és a fájdalomdíj iránti igény szoros kapcsolatát igénylő jogalkalmazási gyakorlat elismeréséhez.

A német precizitás sohasem maradt elismerők és követők nélkül. Míg korábban az angol jog az általános személyiségi jog kategóriáját és annak eszmei pénzvátételrel való egyetemes oltalmát nem ismerte el, addig – némi történeti és joggyakorlati hatások következtében – mára megjelentek a *right to privacy*, az általános személyiségi jog elismerésének csirái.⁶⁵ Az angol bíróságok mostanában kezdték elismerni a privacy-hez való jogot, miként azt a „mérföldkőnek” tekinthető *Douglas v Hello! Ltd.* CA 21 December 2000 [2001] 2 All ER 289; és a *Campbell v MGN Ltd.* QBD 27 March 2002 [2002] EWHC 499 esetek mutatják kimondva, hogy ha egy képmás a ’híresség’-et magánéleti szituációban mutat, úgy annak nyilvánosságra hozatala sértheti a híresség privacy-hez fűződő jogát.

Catherine Zeta-Jones és Michael Douglas 2000 novemberében házasodtak össze a New Yorki Plaza Hotelben. Az esküvőjük (a média szerint „az év esküvője” volt) exkluzív fényképei elkészítésének jogát az *OK!* magazinnak adták el korábban.⁶⁶ A menyegzőn azonban jelen volt a konkurens *Hello!* magazin paparazzi fotósa is, s az általa megörökített esküvő fényképeit a magazin nyilvánosságra hozta. A házaspár 750.000 Dollár kártérítést követelt.

3. Az általános személyiségi jog mibenléte

Joggal merül fel bennünk annak kérdése miként érthető és értelmezhető az általános személyiségi jog, s mely személyiségi jogok táplálkoznak belőle.⁶⁷

⁶⁵ Bővebben LÁBADY TAMÁS: Az eszmei és büntető kártérítés a common law-ban. *Állam- és Jogtudomány*, XXXVII/1–2. 71. p.

⁶⁶ A „sztár-világban” nem meglepő a bensőséges családi eseményekből „üzletet” csinálni. Michael Schumacher annak idején feleségével, Corinával kötött házassága exkluzív felvételeinek jogát 500.000 DM-ért adta el.

⁶⁷ Az általános személyiségi jog „elméletéről” SÓLYOM LÁSZLÓ: A személyiségi jogok elmélete. IV. fejezet: *Az általános személyiségi jog*. „Tulajdonos” és „személy”. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1983. A legkézenfekvőbb választ az új Kódex korábbi Konceptiója adja, ehelyen szükségesnek tartjuk a Konceptió hosszabb idézését. „Az Alkotmánybíróság az általános személyiségi jogot az emberi méltósághoz való jogként fogalmazta meg, e jog tartalmát pedig „a személyiségi szabad kibontakoztatásához való jogban”, az „általános cselekvési szabadságban”, a „magánszférához való jogban”, valamint az „önrendelkezés szabadságában” jelölte meg. Álláspontunk szerint az Alkotmánybíróságnak ez a gyakorlata a polgári jogban nehezen követhető. – Az emberi méltóság a kodifikációban azért nem alkalmas kifejezés, mert e jognak a bírói gyakorlatban bevett, kialakult értelme van (a személyiség egy szeletének lealacsonyító megsértését jelzi). Nem megfelelő általános személyiségi jogként ez a kifejezés amiatt sem, mert a jogi személyekkel kapcsolatban az emberi méltóság nem értelmezhető. Az Alkotmánybíróság által használt néhány személyiségi jog (cselekvési szabadság, magánszférához való jog stb.) ugyancsak alkalmatlanok az általános személyiségi jog kifejezésére, ugyanis a személyiségi jog egy-egy nevesített jogosítványát jelölik, amelyről a fejezetben részletesen rendelkezni kell. Az általános

A jelenleg hatályos Polgári Törvénykönyv nem használja és nem is határozza meg az általános személyiségi jog terminus technicust csak annyiban, hogy tiltja bármely személyhez fűződő jog megsértését. Ezt a jogintézményt az Alkotmánybíróság gyakorlata töltötte meg tényleges tartalommal.

Az Alkotmány az Alapvető jogok és köteleességek című, XII. fejezete élén, az 54. § (1) bekezdésében kimondja: „A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senki nem lehet önkényesen megfosztani.” A (2) bekezdés szerint: „Senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni és különösen tilos emberen hozzájárulás nélkül orvosi vagy tudományos kísérletet végezni”. Az Alkotmánybíróság az alaptörvény fentebb megjelölt 54. § (1) bekezdésére hivatkozva tárgyalta döntéseiben az általános személyiségi jog tartalmi elemeit.

Az Alkotmánybíróság állandó gyakorlata – a 8/1990. (IV. 23.) AB határozattól kezdve – az emberi méltósághoz való jogot mint „általános személyiségi jogot” fogja fel. „Az [...] emberi méltósághoz való jogot az Alkotmány 54. § (1) bekezdése az alapvető jogok és köteleességek című Fejezet élén, minden ember veleszületett jogaként deklarálja. Az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jogot az ún. „általános személyiségi jog” egyik megfogalmazásának tekinti. Az alkotmánybírósági gyakorlat, illetve a modern alkotmányok az általános személyiségi jogot különféle aspektusaival nevezik meg: pl. a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogként, az önrendelkezés szabadságához való jogként, általános cselekvési szabadságként avagy a magánszférához való jogként.⁶⁸ Az általános személyiségi jog „anyajog”, azaz olyan szubszidiárius alapjog, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható.”⁶⁹

Az általános személyiségi jog tehát forrása az egyéb nevesített és nem nevesített személyiségi jogoknak.⁷⁰ Az emberi élethez és méltósághoz való jog elsődlegessége megjelenik a halálbüntetést alkotmányellenesnek minősítő döntésben egyaránt: „Az emberi élet és az emberi méltóság elválaszthatatlan egy-

személyiségi jog tartalmának meghatározásához leginkább felhasználható a „személyiség szabad kibontakoztatásához való jog” fogalma. Az a megoldás tűnik helyesnek, hogy a Ptk. 75. §-ában foglalt rendelkezés változatlanul megmarad, azzal, hogy a személyiség fogalmát a bírói gyakorlatban kell megtölteni. Változatlanul vonatkozik a személyiség jogi védelme a jogi személyekre olyankor, amikor a jogosultság – jellegéből adódóan – nemcsak a magánszemélyeket illelheti meg.” Magyar Közlöny 2002. évi 15. szám II. kötet 29. p.

⁶⁸ ABH 56/1994.; 8/1990.; 1990, 42, 44. – „A magánszférához való jogot az Alkotmány konkrét, szubjektív alapjogként nem nevezi meg, de a magánélet szabadságához való jog kétségkívül az egyén autonómiájának védelmére szolgáló olyan alapjog, amely az ember veleszületett méltóságából ered, amelynek tehát az általános személyiségi jog – az emberi méltósághoz való jog – szubszidiárius alapjoga.” 56/1994. (XI. 10.) AB határozat.

⁶⁹ ABH 8/1990.; 36/1994.

⁷⁰ ABH 42/1990.; 20/1997.

séget alkot és minden mást megelőző legnagyobb érték. Az emberi élethez és méltósághoz való jog ugyancsak egységet alkotó olyan oszthatatlan és korlátozhatatlan alapjog, amely számos egyéb alapjognak forrása és feltétele. Az emberi élet és méltóság egységéből fakadó alapjogokat az alkotmányos jogállam a vonatkozó nemzetközi egyezmények és az alapvető jogelvek figyelembevételével, az Alkotmányban meghatározott közösségi és egyéni érdekek szolgálatában hivatott szabályozni.”

Az emberi méltóság lényege nem más, minthogy „van az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan, mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva az ember alany marad, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá. A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személyektől, amelyek teljesen szabályozás alá vonhatók, nincs ’érinthetetlen’ lényegük.”⁷¹

Az általános személyiségi jognak része az általános cselekvési szabadság, melynek folytán a sportolót megilleti az átigazolás joga,⁷² a vérségi származás megismerésének joga,⁷³ a nő önrendelkezési joga az abortusszal kapcsolatosan,⁷⁴ a házasságkötés korlátozhatatlanságának joga,⁷⁵ az oktatáshoz való jog.⁷⁶

Az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jog alapján biztosít alkotmányos védelmet az önazonossághoz, a személyiség integritásához való jognak vagy az önrendelkezés jogának külön is nevesítve és alapjogi minőségre emelve pl. a vérségi származás kiderítéséhez való jogot,⁷⁷ a házasságkötés szabadságának jogát,⁷⁸ vagy a fél perbeli részvételével kapcsolatos rendelkezési jogait.⁷⁹

Az Alkotmány XII. fejezete tartalmazza az alapvető jogok katalógusszerű felsorolását, ugyanakkor bizonyos jogok – így a népszavazás szabályai – az Alkotmány más részeiben található. Az Alkotmánybíróság a 31/1990. határozatában felsorolta a XII. fejezet önállóknak tekintett jogait és néhány más alkotmányos kötelezettséget, így megjelenik „az élethez és az emberi méltósághoz való jog; a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz való jog; a jogképeség; az igazságszolgáltatással kapcsolatos jogok; a szabad mozgás és letelepedés joga; a magánszféra védelme; a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága; a véleménynyilvánítás, a sajtó, a gyülekezés, az egyesülés szabadsága; a panaszjog; a férfiak és nők egyenjogúsága; az anya-, gyermek- és ifjúságvédelem; a nemzeti és etnikai kisebbségek jogai; az állampolgárság; a választójog; a

⁷¹ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat.

⁷² ABH 27/1990.

⁷³ ABH 57/1991.

⁷⁴ ABH 64/1991.; 48/1998.

⁷⁵ ABH 22/1992.; 23/1993.

⁷⁶ ABH 35/1995.

⁷⁷ 57/1991. (XI. 8.) AB hat.; ABH 1991. 272., 279.

⁷⁸ ABH 1992. 122., 123.

⁷⁹ 9/1992. (I. 30.) AB hat.; ABH 1992. 59., 67.; 1/1994. (I. 7.) AB hat., ABH 1994. 29., 35., 37.; 4/1998. (III. 1.) AB hat.

hátrányos megkülönböztetés tilalma; a munkához való jog; az érdekvédelmi szervezkedés és a sztrájk joga; az egyezséghez való jog; a szociális biztonság-hoz való jog; a művelődéshez való jog, valamint a tudományos, művészeti és tanszabadság; továbbá a honvédelmi kötelezettség, a közterhekhez való hozzájárulás és a gyermekek taníttatásának kötelessége.”

Az Alkotmánybíróság a többi alapjoghoz képest kiemelt szerepet tulajdonít a véleménynyilvánítás szabadságának, mint kommunikációs alapjognak. „Valamennyi alkotmányos alapjog tekintetében fontos kérdés, hogy azokat lehet-e és milyen feltételekkel megszorítani, korlátozni, kollíziójuk esetén milyen szempontok alapján kell a prioritást meghatározni. A véleménynyilvánítás, illetve az ebbe beletartozó sajtószabadság esetén ez a kérdés kiemelt jelentőséget kap, mivel ezen szabadságok a plurális, demokratikus társadalom alapvető értékei közé tartoznak. Éppen ezért a véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, tulajdonképpen „anyajoga” többféle szabadságjognak, az ún. „kommunikációs” alapjogoknak.”⁸⁰

A korábbiak során meghatározást nyert alkotmányos alapjogok transzformálódnak a polgári jogban személyhez fűződő jogokká.⁸¹ „Az általános személyiségi jog mindig újabb és újabb konkrét személyhez fűződő jogok forrása. Ezek közül a jogok közül a Ptk. csak néhány jog védelmét sorolja fel. Nyilvánvalóan ide tartoznak ezen kívül még az alkotmányos alapjogok (kivéve a vagyoni természetű jogokat, pl. a tulajdonhoz való jog), a különböző emberi jogok, továbbá azok az újabb keletű modern alanyi jogosultságok (pl. biológiai jogok), amelyek a személyiség szabad kibontakozásához való jog, az önrendelkezés szabadságához való jog, a magánszférához való jog körébe tartoznak. Ezeket a „szubszidiárius” személyiségi jogokat a bíróságok minden esetben felhívhatják az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített személyhez fűződő jogok egyike sem alkalmazható.”⁸²

A Polgári Törvénykönyv korábbi Konceptiója a konstitucionalista felfogással szemben az Alkotmány normáinak polgári bíróságok általi közvetett érvényesülése mellett tett hitet: „tekintve, hogy az Alkotmány tételes rendelkezéseinek az állami bíróságok – mint az állam szervei – szintén címzettjei, az alkotmányos követelményeknek a bírói jogalkalmazásban, így a polgári ítélkezési

⁸⁰ ABH 30/1992.

⁸¹ A bírói gyakorlatban egyre többször találkozhatunk az általános személyiségi jog védelme körében a magánszférához való jog sérelmének megállapításával, különösen akkor, ha sem a magántitokhoz, sem a magánlakáshoz való jog sérelme nem állapítható meg, de nyilvánvaló az emberi életminőség megsértése. PETRIK FERENC: *A kártérítési jog. Az élet, testi épség, egészség megsértésével szerződésen kívül okozott károk megtérítése* c. könyve alapján. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest. 2002. 75. p.

⁸² Előterjesztés „A nem vagyoni kártérítés a polgári és a munkaügyi perekben” tárgyú tanulmány, a Baranya Megyei Bíróság Polgári- és Közigazgatási Kollégiumának 2000. november 17-én megtartott kollégiumi ülésére egységes szerkezetben az előterjesztés vitára bocsátott ajánlásairól nyílt szavazás útján meghozott kollégiumi véleményekkel. Bírósági Döntések Tára második évfolyam második szám 13. p.

gyakorlatban is ugyanúgy érvényesülnie kell, mint a törvényhozásban. Mint-hogy azonban a magánjogi jogviszonyok alanyai az alkotmányos tételeknek nem közvetlen címzettjei, és ezek a tételek a magánjogi jogalanyokra közvetlenül nem hatnak ki, a bírói ítéletet nem lehet közvetlenül az Alkotmány normáira alapozni, és közvetlenül alkotmányos tételekkel megindokolni. A polgári jogalkalmazás alkotmányosságát a bíróságoknak az alkotmányos magánjogi normák alkalmazása által és útján kell tehát megvalósítaniuk. [...] Abban az esetben, ha a magánjogi jogviszony alkotmányos elbírálásához szükséges (az alkotmányos követelményeket közvetítő) polgári jogi norma hiányzik, vagy ha az alkalmazandó szabály a bíró megítélése szerint nincs összhangban az Alkotmánnyal, a bírónak – az eljárás egyidejű felfüggesztése mellett – kezdeményeznie kell az Alkotmánybíróság eljárását mulasztásos alkotmánysértés megállapítása vagy alkotmányos normakontroll-eljárás lefolytatása iránt. Az Alkotmánybíróságról szóló törvény 38. §-a a bíróságok számára csak a konkrét alkotmányos normakontroll-eljárás megindításához ad jogi lehetőséget. Ezt ki kell egészíteni a mulasztásos alkotmányellenesség megállapításának kezdeményezési jogával.”⁸³

E Koncepció az általános személyiségi jog tartalmának meghatározására a „személyiségi szabad kibontakoztatásához való jogot” tartja leginkább alkalmazásnak,⁸⁴ s továbbra is meg kívánta tartani a Ptk. 75. §-ában deklarált generál klauzulát, s a személyiség fogalmi kritériumainak meghatározását a bíróságok jogalkalmazási gyakorlatára kívánja bízni. Akarva-akaratlanul helyet kíván itt *Balás P. Elemér* megállapítása még a múlt századból: „A személyiségi jog „generális klauzulája” [...] az aranyhíd, mely tételes szabály alakjában ad bátorságot a bírói gyakorlatnak arra a szabadabb működésre, mely a magánjogi bíraskodás alaptermészetéhez tartozik, és amely a magyar bírói gyakorlatnak amúgyis jobban felel meg, mint a pozitív joghoz való merev kötöttség elve.”⁸⁵

4. A jövő

A fejlődés nem áll meg, újabb és újabb fordulatot véve halad a maga útján. A nem vagyoni kártérítés jogintézményének hosszú évszázadokat felölelő – fen-

⁸³ A Ptk. korábbi Konceptiója, Bevezetés, A. Általános kérdések. III. Az Alkotmány rendelkezéseinek, az emberi jogoknak és az alapvető szabadságoknak érvényre juttatása az új Polgári Törvénykönyvben.

⁸⁴ „Az emberi méltóság a kodifikációban azért nem alkalmas kifejezés, mert e jognak a bírói gyakorlatban bevett, kialakult értelme van (a személyiség egy szeletének lealacsonyító megsértését jelzi). Nem megfelelő általános személyiségi jogként ez a kifejezés amiatt sem, mert a jogi személyekkel kapcsolatban az emberi méltóság nem értelmezhető. Az Alkotmánybíróság által használt néhány személyiségi jog (cselekvési szabadság, magánszférához való jog stb.) ugyancsak alkalmatlan az általános személyiségi jog tartalmának meghatározásához leginkább felhasználható a „személyiség szabad kibontakoztatásához való jog” fogalma”

⁸⁵ BALÁS P. ELEMÉR: Személyi jog. Szladits Károly főszerkesztette *Magyar Magánjog* Első kötet Általános rész Harmadik fejezet. Grill Károly Könyvkiadóvállalata Budapest. 1941. 629. p.

tebb érzékeltetni kívánt – múltja és jelene minduntalan a fejleszteni, alkotni vágyás nyughatatlan igényét hívta, hívja életre. Az új Polgári Törvénykönyv Konceptiójának kidolgozása során, a konkrét munkacsoport magasán kvalifikált jogelméleti és gyakorlati jogászai egyértelműen állást foglaltak a nem vagyoni kártérítés jogintézményi jövője tekintetében, s a jövőt a vonatkozó Kormányhatározat „szavai” kövezik ki: „A sérelemdíjnak, azaz a *személyiségi jogsértések objektív alapon nyugvó pénzbeli elégtételként megállapítható szankciójának* bevezetésére tekintettel a „nem vagyoni kártérítést” az új Ptk. nem fogja szabályozni.”⁸⁶

E rendelkezésnek minden egyes szava önmagáért beszél. A sérelemdíj intézményének alapvető, lényeges feltételeire, jellemzőire – személyiségi jogsértés; objektív alap; pénzbeli elégtétel – terelve a figyelmet és a hangsúlyt mutatva a helyes utat.⁸⁷ S merre tovább nem vagyoni kártérítés? „A nem vagyoni kártérítés *immanens célja felé*, a kártérítés dogmatikai vonzásából szabadultan, a személyhez fűződő jogok megsértésével okozott vagyoni károk megtérítésének általános szabályai *mellé*.”⁸⁸

A változtatás a személyiség hatékonyabb magánjogi védelmét szolgálná, mivel a sérelemdíj megítéléshez a bíróságnak nem kellene a sértett oldalán bekövetkezett hátrányt kutatnia és bizonyítottnak találnia: sérelemdíjat ítélné meg a hátrányra tekintettel (közvetett kompenzáció), de hátrány hiányában is (elégtétel).⁸⁹

A terminus technicus

Néhány szóban talán érdemes kitérni a Konceptió által alkalmazandó terminológiára. Anélkül, hogy a terminológia használatát megvilágító gondolatmenetbe belefolyánk, csupán annyit jegyzünk meg, hogy a jogalkotó – a korábbi Konceptió szerint – fenntarthatóbbnak vélte a nem vagyoni kártérítés megjelölést – még ha az fikció is –, mint a kárpótlás terminológia alkalmazását: „Szükséges, hogy az új Ptk. a nem vagyoni kártérítésnek először is egyértelmű terminológiát adjon. Figyelemmel arra, hogy a nem vagyoni kár tulajdonképpen fikció, to-

⁸⁶ Az új Polgári Törvénykönyv konceptiójának elfogadásáról, valamint a polgári jogi kodifikációról szóló 1050/1998. (IV. 24.) Korm. Határozat időarányos végrehajtásáról és módosításáról szóló 1003/2003. (I. 25.) Korm. Határozat az új Polgári Törvénykönyv Konceptióját tartalmazó mellékletének C. pont IV. 14. pontja

⁸⁷ Tanulmányokban részleteiben BOYTHA GYÖRGY: A személyiségi jogok megsértésének vagyoni szankcionálása. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 3–6. p.; PETRIK FERENC: A nem vagyoni kár megtérítése védelmében. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 6–8. p.; CSIZMAZIA NORBERT – SZILAS PÉTER ismertetése Boytha György–(Petrik Ferenc) közötti „vitáról”, melynek témája: Nem vagyoni kártérítés – sérelemdíj. in: *Polgári Jogi Kodifikáció*, 21. p.;

⁸⁸ Részlet Prof. Dr. Boytha Györggyel folytatott levelezésből. Budapest. 2003. július 7. kiemelések Boytha Györgytől.

⁸⁹ Az új Polgári Törvénykönyv Konceptiója és tematikája Első Könyv Hatodik rész 3. 2. pontja www.im.hu (2004. június 21.)

vább tekintetbe véve azt, hogy a nem vagyoni kártérítés alapvetően a károsult adaptálódását segíti, a kárpótlás terminológiája a magyar jogi nyelvben az intézmény sajátos megjelölésére alkalmas volna. Ezt a megjelölést használja a Ptk. is, azonban nem kizárólagosan, hanem a kártérítéssel váltakozva, sőt a kárpótlás megjelölést a vagyoni károk körében is alkalmazza, pl. a 359. § (1) bekezdésében az általános kártérítésnél. Tekintve, hogy ugyanez a keveredés a bírói gyakorlatban is tükröződik, nem várható, hogy az új kódex terminológiája egyneműsíteni fogja a jogalkalmazási gyakorlatot is. Ezért – figyelemmel a teljes kártérítés elvére is – az új Ptk-ban indokoltabb fenntartani a nem vagyoni kártérítés megjelölést, még ha az fikció is. A kártérítés dogmatikájában nem jelentene ez törést akkor sem, ha az új kódex a hasonló szankció alkalmazhatóságát – más megfelelő elégtétel hiányában – sérelemdíjként megteremti a személyhez fűződő jogok jogkövetkezményeinek alkalmazási körében is.⁹⁰

A koncepcióban jelölt változás okán a nem vagyoni kártérítés oly mértékben fikció maradt, hogy eltűnt a jogtudomány sűrű, sötét útvesztőjében. Így az új „koncepció” már nyíltan deklarálja a nem vagyoni kártérítés nemleges szabályozását.

E szabályozás a „megőrizve-megújulás” (Vékás) szellemében vajon pontot tett a minden körülmény szerint helytálló terminus alkalmazásának kérdésére? Az „örzésre” való hajlam feltételezi a jogtörténeti gyökerekhez való visszatérést is. Ez a sérelemdíj terminus deklarálásánál nyilvánvaló. A büntető perrendtartásról szóló 1896:XXXIII. tc. érintett szakaszai az ártatlanul elítélteknek járó sérelemdíj kifejezéssel operáltak. A második világháborút megelőző jogirodalomban *Marton Géza* történelmi ártatlanságát a nem vagyoni kártérítés sérelemdíjként való értelmezése és értéke mellett, bár számos tanulmányában a nem vagyoni kártérítésért való elégtételt említi.⁹¹ *Marton Géza* mellett e kifejezést használta, használja *Eörsi Gyula*, *Lábady Tamás*, és *Boytha György*.

Véleményünk szerint ugyanakkor – bár elismerve és teljes mértékben egyetértve a sérelemdíj terminus melletti érvekkel és felfogásokkal – a jogintézmény lényegi mondanivalójának kifejezésére a fájdalomdíj terminus egyaránt alkalmas. A sérelemdíj terminus valóban „a méltóságba vágó sértés fogalomkörébe utalja a vagyoni elégtétel lehetőségét” s az objektivitásra tereli a figyelmet, mégis úgy érezzük a fájdalom kifejezés ezen mintegy „túlmutat” s kifejezi egyúttal a károsult oldalán a sérelem következtében megnyilvánuló pszichés karaktert, miszerint a jogsértés testi, lelki fájdalommal jár. A sérelemdíj kifejezés az objektivitás meghatározóságát sugallja, miszerint ha van sérelem, úgy az indukálja a jogkövetkezmény alkalmazását. A fájdalomdíj ezzel szemben azt sugallja, fejezi ki, hogy bár objektív alapú, de csakis akkor alkalmazandó jog-

⁹⁰ LÁBADY TAMÁS: *A kártérítési felelősségi jog és a biztosítási jog reformjának elvi és gyakorlati kérdései*. ELTE Jogi Továbbképző Intézet. Budapest. 2001.

⁹¹ Többek közt MARTON GÉZA: Kártérítés In: Szladits Károly főszerkesztette *Magyar Magánjog*. 395–399. p.

következményként, ha a jogsértés súlyos foka generálja a fájdalmat. Objektív alapú szankcióként csak azokra az esetekre állapítható meg, ahol a jogsérelem súlyos fokú, a bagatell sérelmek figyelmen kívül esnek.⁹² A fájdalomdíj terminus önálló életre való készsége és képessége már korábban „papíron” érhető: míg a Bp. 589. §-a sérelemdíj terminust alkalmazza, addig már a hozzáfűzött indokolás következetesen a fájdalomdíj terminust szerepelteti meg sem említve a sérelemdíjat. Az Osztrák Polgári Törvénykönyv és az ennek alapján kifejldött bírói gyakorlat is a fájdalomdíj terminusát alkalmazta testsértések és a szabadság megsértése esetében.⁹³

Schwarz Gusztáv már 1890-ben akként foglalt állást, hogy a nem-vagyoni károkért való elégtétel, a fájdalomdíj nemcsak régi jogunk szellemének, de a *kártérítés helyes elméletének is megfelel*, az tárgya legkitűnőbb törvényhozásoknak és a legelőrehaladottabb államok joggyakorlatának.⁹⁴

Az 1900. évi törvénytervezet *Apáthy* által készített kötelmi jogi része kifejezetten a fájdalomdíj terminus technicusát alkalmazta. Azonban az is megfigyelhető, hogy a szövegredaktorok az „elégtétel” terminust használták, minthogy ez egyúttal döntést jelentett a nem vagyoni kártérítés dogmatikai hovatarozását illetően. Ezt bizonyítja a tervezet indokolása, mely szerint az elégtétel nem teszi ugyan az okozott sérelmet meg nem történtté, de a sértettet más módon igyekszik kárpótolni, a legalkalmasabban szolgálja a prevenciót, mivel érzékeny anyagi hátrányt jelent a cselekmény elkövetőjének.⁹⁵

A helyes terminológia megválasztása és alkalmazása más jogrendszerekben is hosszas gondolkodásra késztetett. Az „immateriális”, vagy „morális kár” kifejezések használatát a svájci jog mellőzi, abból a megfontolásból kiindulva, hogy végeredményét tekintve az mindig materiális hátrány, mindig „vagyoni kár”. A nem vagyoni kártérítés alaptermészetét leginkább magáénak tulajdonító terminussal operálva a „*Genugtuung*” kifejezést alkalmazza. Sajátos megoldást találhatunk a német BGB-ben: a §§ 253 és 847-ben azokat a károkat említi, amelyek nem vagyoni károk.⁹⁶ A német kár-fogalom pedig magában foglalja a vagyoni és nem vagyoni hátrányokat egyaránt; ugyanez elmondható a francia „*dommage*” kifejezésről is. A német joggyakorlat a nem vagyoni sérelmeket „*Schmerzensgeld*-del”, fájdalomdíjjal honorálja. Miként a személyhez fűződő jogok megsértése esetén felmerülő nem vagyoni károk méltányos, pénzben való

⁹² Egyebekben megfigyelhető a fájdalomdíj terminus önálló életre kelte. Bár jelenleg hatályos jogszabályi rendelkezéseink közül egy sem alkalmazza a fájdalomdíj terminust, ugyanakkor a médiát olvasó közönség jogászai végzettség nélkül is tudja értelmezni és rendszertanilag elhelyezni e kifejezést. S erről nem csupán számos újságcikk tanúskodik, ahol a nem vagyoni kártérítés helyett a fájdalomdíj terminust alkalmazzák.

⁹³ MENYHÁRT GÁSPÁR: *Magyar Magánjogi Jegyzetek*. Bartos Lipót Könyvnyomdája. Szeged. 1932. 2. átdolgozott kiadás. 370–371. p.

⁹⁴ SCHWARZ GUSZTÁV: *Magánjogi fejtegetések felsőbírói határozatok kapcsán*. Budapest. 1890. 132. p.

⁹⁵ *Indokolás a magyar általános ptk. tervezetéhez*. Budapest. 1902. III. kötet. 358. p.

⁹⁶ „Schaden, der nicht Vermögensschaden ist.”

kártalanítására vonatkozó igény számos gyökérből eredeztethető, úgy ez elmondható a fájdalomdíjra, mint terminusra egyaránt. Már a *Constitutio Criminalis Carolina Art. 20* elismerte a fájdalomdíj igényt a meg nem engedhető, „indokolatlan” kínzás esetére,⁹⁷ s ez az első alkalom az igény *Schmerzensgeld*-kénti jelölésére. Az osztrák eszmei kártérítési jog ugyancsak a fájdalomdíj terminussal él, azzal az eltéréssel, hogy nem - miként a németek - *Schmerzensgeld*, hanem *Schmerzensgeld* megjelöléssel.

Összegzés

Az ember örök, veleszületett jellemzője a személyét, személyiségét ért jogsérelmek orvoslásának igénye. Ennek az igénynek a jogtörténeti forráshelyekben kutatása éppúgy feladata a személyiségi jogokkal foglalkozó jogásznak, mint a hatályos jogalkalmazási methodusok értékelése, szabályozási javaslatok ajánlása.

A tanulmány erre próbált kísérletet tenni, fontosnak tartva ezt azért, mert a nem vagyoni kártérítés jogintézményi fejlődését áttekintve nyilvánvalóvá válik az az igény, mely alapját képezi a személyiségi jogsérelem védelmének. S az érvek egyre csak ismétlik önnön magukat. Körhinta járásának megfelelően az érvek visszatérő megoldási methodusokat teremtenek. Ennek eredményeként az új Polgári Törvénykönyv tematikája és tervezete a sérelemdíjról, mint a személyiségi jogsértések objektív alapú adekvát szankciójáról szól, melynek megálapítása során meghatározó jelentőséget nyer a méltányosság.

Véleményünk szerint a sérelemdíj jogintézményének jogalkalmazási gyakorlatban jelentkező tényleges „kimunkálása” erőt és példát gyűjthet korábbi jogunk alkalmazható bírósági döntéseiből. Fontos ez azért is, mert így számos, esetlegesen felmerülő probléma már most, a sérelemdíj alkalmazásának kezdetén kiküszöbölhetővé válhat.

⁹⁷ Később a *Preußisches Allgemeines Landrecht* ezt az igényt a paraszt és az általános polgári státusszal rendelkező személyekre korlátozta: *ALR § 112*. *Wegen erlittener Schmerzen können Personen vom Bauer- oder gemeinen Bürgerstande, denen dergleichen Verletzung aus Vorsatz oder groben Versehen zugefügt worden, ein billiges Schmerzensgeld fordern*. In: *Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten von 1794 Zweite, erweiterte Auflage*, 1994, Hermann Luchterhand Verlag GmbH.

MÁRTA GÖRÖG

DIE AUSDEHNUNG DES IMMATERIELLEN
SCHADENSERSATZES AUF FÄLLE DER
PERSÖNLICHKEITSRECHTSVERLETZUNGEN

(Zusammenfassung)

Der immaterielle Schadensersatz wurde bis zu unserer Zeit zum wichtigsten Rechtsmittel bei Persönlichkeitsrechtsverletzungen. Dieser Weg ist aber lang gewesen und hat sämtliche Meilensteine hinter sich. Die Studie hatte zum Ziel, diesen Entwicklungsgang darzustellen.

Um Konsequenzen in Bezug auf die Vergangenheit der Rechtsinstitution ziehen zu können, ist es unerlässlich, die wichtigsten Meilensteine der Entwicklung dieser Institution kennen zu lernen. Die Studie geht über die Skizzierung der konkreten Rechtsbestimmungen hinaus, und stellt auch die Rechtsprechungspraxis dar. Um die Beziehung des immateriellen Schadensersatzes und des allgemeinen Persönlichkeitsrechtes gründlich kennen lernen zu können, muss man die Lösungen anderer, ausländischer Rechtsordnungen ebenfalls kennen lernen. Der Autor hat deshalb auch die deutschen und österreichischen Beispiele zu skizzieren versucht.

Dass das Bürgerliche Gesetzbuch den Begriff des allgemeinen Persönlichkeitsrechtes nicht definiert, deutet auf die eigenartige Beziehung der Rechtsbestimmungen des allgemeinen Persönlichkeitsrechtes und des Bürgerlichen Gesetzbuches hin, so muss das Persönlichkeitsrecht in Hinsicht auf die Rechtsbestimmungen der Verfassung und des Verfassungsgerichtshofes interpretiert und untersucht werden.

Das Kennenlernen des Entwicklungsganges hat die Darstellung der Zukunft von der Rechtsinstitution des immateriellen Schadensersatzes unerlässlich gemacht. Die Thematik und der Entwurf des neuen Bürgerlichen Gesetzbuches deklariert die Aufhebung dieser Rechtsinstitution, und spricht stattdessen über die auf Objektivität basierende, adäquate Sanktion der Persönlichkeitsrechtsverletzungen, d.h. über die sog. Rechtsverletzungsbuße.

Die Studie hat versucht, durch die Abhandlung der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft die Beziehung des allgemeinen Persönlichkeitsrechtes und des immateriellen Schadensersatzes darzustellen.

Nyomás és kötés készült az OFFICINA PRESS Kft.-ben
6721 Szeged, Vadász u. 2/B 2004-108
Felelős vezető: Kinyik Erika

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK E SZOROZATBAN ÚJABBAN MEGJELENT KIADVÁNYAI

Tomus LXV.

Tanulmányok Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára (Szeged, 2004)
Szabó Imre: Előszó 5–8. p.

I. rész. TANULMÁNYOK A RÓMAI JOG ÉS AZ ÓKORTÖRTÉNET KÖRÉBŐL

- Fasc. 1. *Babják Ildikó*: A büntető igazságszolgáltatás sajátosságai a germán népek korai szokásjogában (Szeged, 2004) 11–20. p.
- Fasc. 2. *Bajánházy István*: A crimenek Titus Livius művében (Szeged, 2004) 21–37. p.
- Fasc. 3. *Nadja el Beheiri*: A censor tevékenységének büntetőjogi jellege (Szeged, 2004) 39–43. p.
- Fasc. 4. *Benedek Ferenc*: A felbujtó és a bűnsegéd a római büntetőjog forrásaiban (Szeged, 2004) 45–61. p.
- Fasc. 5. *Benke József*: *Emptio spei* (Szeged, 2004) 63–86. p.
- Fasc. 6. *Andreas Bessenyo*: Kauf unbestimmter Mengen von Fungibilien oder Sachgesamtheiten (Kritische Bemerkungen zur romanistischen Lehre vom Kauf zukünftiger Dinge.) (Szeged, 2004) 87–114. p.
- Fasc. 7. *Riccardo Cardilli*: Alcune osservazioni su *leges epiclassiche e interpretatio*: margine di *Impm. Diocl. et Maxim. C. 4, 44, 2 e C. 4, 44, 8* (Szeged, 2004) 115–145. p.
- Fasc. 8. *Roberto Fiori*: Le formule dell'actio iniuriarum (Szeged, 2004) 147–156. p.
- Fasc. 9. *András Földi*: Zur Frage der Passivlegitimation zur actio deposito vel suspenso (Szeged, 2004) 157–170. p.
- Fasc. 10. *Gedeon Magdolna*: A gladiátorviadatok büntetőjogi szabályai az antik Rómában (Szeged, 2004) 171–182. p.
- Fasc. 11. *Hamza Gábor*: Bizánci és nyugat-európai jogi hagyományok a román magánjog fejlődésében (Szeged, 2004) 183–203. p.
- Fasc. 12. *Jakab Éva*: Periculum és degustatio (Kockázattelepítés a klasszikus római jogban) (Szeged, 2004) 205–225. p.
- Fasc. 13. *Hans-Georg Knothe*: Zur Frage einer Schollenbindung der in Marcianus D. 30, 112 pr. genannten *inquilini* (Szeged, 2004) 227–259. p.
- Fasc. 14. *Maróti Egon*: Rationem putare – Rationem reddere (Szeged, 2004) 261–266. p.
- Fasc. 15. *Orosz P. Gábor*: Analóg esetek a jogos védelem köréből a Digestában és a magyar Legfelsőbb Bíróság ítélkezési gyakorlatában (Szeged, 2004) 267–273. p.
- Fasc. 16. *Péter Orsolya Márta*: Scortum, lupa, meretrix (A prostitúció a klasszikus római jog forrásaiban) (Szeged, 2004) 275–291. p.
- Fasc. 17. *Pókecz Kovács Attila*: Ingyenes és visszerthes letét a római klasszikus jogban (Észrevételek a D. 47. 8. 2. 23 értelmezéséhez) (Szeged, 2004) 293–307. p.
- Fasc. 18. *Sáry Pál*: A bányamunkára ítélet szabályai a császárkori Rómában (Szeged, 2004) 309–332. p.
- Fasc. 19. *P. Szabó Béla*: Lackner Kristóf első nyomtatott jogi munkája (Szeged, 2004) 333–367. p.
- Fasc. 20. *Gerhard Thür*: Athén bírósági szervezete a Kr. e. 4. században (Szeged, 2004) 369–389. p.
- Fasc. 21. *Varga Péter*: A római katonákra vonatkozó telekszerzési, egyesülési és házassági tilalmak a császárkori jogforrásokban (Szeged, 2004) 391–400. p.
- Fasc. 22. *Zoltán Végh*: Cui dens abest... (Bemerkungen zu einem zahnlosen Argument) (Szeged, 2004) 401–412. p.

- Fasc. 23. Andreas *Wacke*: Die Zwecke von Buße und Kriminalstrafe nach römischen Rechtsquellen (Szeged, 2004) 413–472. p.
- Fasc. 24. *Zlinszky* János: Pólay Elemér és a római jog történetének rejtélyei (Szeged, 2004) 473–478. p.

II. rész. TANULMÁNYOK A JOGTÖRTÉNET, A JOGELMÉLET ÉS A TÉTELES JOG KÖRÉBŐL

- Fasc. 25. *Balogh* Elemér: Régi-új jogelvek a reformkori magyar büntetőjogban (Szeged, 2004) 481–489. p.
- Fasc. 26. *Besenyei* Lajos: Az öröklési jogunk vitatható kérdései (Szeged, 2004) 491–507. p.
- Fasc. 27. *Blazovich* László: Az Andreamum és az erdélyi százok az etnikai autonómiák rendszerében a középkori Magyarországon (Szeged, 2004) 509–526. p.
- Fasc. 28. László *Blutman*: Preliminary references: challenges and legal conditions in Hungarian domestic law (Szeged, 2004) 527–541. p.
- Fasc. 29. *Bobvos* Pál: Néhány megjegyzés a hegyközségek köztestületi jellegéről (Szeged, 2004) 543–559. p.
- Fasc. 30. *Cséka* Ervin: Új szabályozási elvek, intézmények büntetőeljárás jogunkban (Szeged, 2004) 561–572. p.
- Fasc. 31. *Fábián* György: A brit választási rendszer és az európai parlamenti választások (Szeged, 2004) 573–590. p.
- Fasc. 32. József *Hajdú*: The individualisation of social security rights in Hungary (Szeged, 2004) 591–615. p.
- Fasc. 33. *Homoki-Nagy* Mária: Amiről egy végrendelet mesél (Szeged, 2004) 617–633. p.
- Fasc. 34. *Józsa* Zoltán: Konszolidáció vagy fragmentáció? (Szeged, 2004) 635–659. p.
- Fasc. 35. *Nagy* Ferenc: Esetek és nézetek a büntetőjogi végszükség köréből (Szeged, 2004) 661–680. p.
- Fasc. 36. *Paczolay* Péter: Ókori államszövetségek (Szeged, 2004) 681–699. p.
- Fasc. 37. *Papp* István Géza: A „modern klasszicizmus” hagyománya a perbeszédben (Szeged, 2004) 701–714. p.
- Fasc. 38. Béla *Pokol*: Contribution to the comparison of the theories of Bourdieu and Luhmann (Szeged, 2004) 715–730. p.
- Fasc. 39. *Rakonczai* János: A kartezianizmus és a magyar politikai közgondolkodás (Szeged, 2004) 731–743. p.
- Fasc. 40. *Ruszoly* József: Az alkotmánytörténet időszerűsége, 1989/90. („A rendszerváltás forgatókönyvé”-hez) (Szeged, 2004) 745–765. p.
- Fasc. 41. *Tóth* Lajos: Ingatlan-nyilvántartási jogunk de lege ferenda (Szeged, 2004) 767–784. p.
- Fasc. 42. *Veres* József: Közreműködés tárgyú jogviszony – tagsági viszony (Szeged, 2004) 785–799. p.
- Fasc. 43. *Zakar* András: A jogi pályák pszichológiai háttere (Szeged, 2004) 801–818. p.
- Fasc. 44. *Zámbó* Géza: A hivatásos gyámság bírálata (Szeged, 2004) 819–838. p.
- Molnár Imre publikációinak jegyzéke 839–842. p.

Tomus LXVI.

- Fasc. 1. *Bató Szilvia*: A magzatelhajtás Békés vármegye törvényszéke előtt (1790–1847) (Szeged, 2004) 30 p.
- Fasc. 2. *Bezdán Anikó*: Egy új szövetkezeti törvény tervezete (Szeged, 2004) 25 p.
- Fasc. 3. *Bobvos Pál*: A termőföldre vonatkozó elővásárlási jog szabályozása (Szeged, 2004) 25 p.
- Fasc. 4. *Soósné Csikós Szilvia*: A kollektív szerződések lefedettségi rátáját meghatározó tényezők (Szeged, 2004) 53 p.
- Fasc. 5. *Fantoly Zsanett*: A vállalkozások büntetőjogi büntethetősége az angolszász jogrendszerben (Szeged, 2004) 26 p.
- Fasc. 6. *Farkas Csaba*: A közbeszerzésekről szóló törvény margójára (Szeged, 2004) 20 p.
- Fasc. 7. *Görög Márta*: A nem vagyoni kártérítés kiterjesztése az általános személyiségi jog megsértésének eseteire (Szeged, 2004) 33 p.
- Fasc. 8. *Hajdú József*: A szociális segélyezés pénzbeli ellátásai az EU tagállamaiban (Szeged, 2004) 81 p.
- Fasc. 9. *Ödön Harka*: Mergers and Acquisitions. (Theoretical and Practical Aspects) (Szeged, 2004) 17 p.
- Fasc. 10. *Heka László*: A horvátok és az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc (Szeged, 2004) 38 p.
- Fasc. 11. *Horváth Szilvia*: A megújuló energiaforrások támogatása szabályozásának kialakulása az Európai Unióban (Szeged, 2004) 34 p.
- Fasc. 12. *Karsai Krisztina*: Az európai elfogatóparancs és az átadási eljárás (Szeged, 2004) 36 p.
- Fasc. 13. *Kovács Judit*: Tanúvédelem és személyi védelem Magyarországon (Szeged, 2004) 41 p.
- Fasc. 14. *Miklós László*: A környezetvédelmi hatóságokról (Szeged, 2004) 31 p.
- Fasc. 15. *Nagy Tamás*: Az amerikai jogelmélet és intézményrendszerének kapcsolata (Szeged, 2004) 38 p.
- Fasc. 16. *Nótári Tamás – Papp Tekla*: Az együtt elhalás problematikája a történetiség és az új Ptk. koncepciójának tükrében (Szeged, 2004) 24 p.
- Fasc. 17. *Révész Béla*: Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéséhez (Szeged, 2004.) 137 p.
- Fasc. 18. *Ruszoly József*: Két adalék az újabb magyar alkotmánytörténelemhez. Az 1849. évi nemzetiségi törvényről és az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezésről – a külföldnek is (Szeged, 2004) 44 p.
- Fasc. 19. *Rúzs Molnár Krisztina*: A mediáció rendszertani és elméleti összefüggései, különös tekintettel munkajogi vonatkozásaira (Szeged, 2004) 82 p.
- Fasc. 20. *Csaba Szilovics*: Die Eigenartigkeiten der steuerlichen Rechtsbefolgung (Szeged, 2004) 22 p.
- Fasc. 21. *Szomora Zsolt*: Az anyagi büntetőjog válaszai a szervezett bűnözésre (Európai kitekin-tés) (Szeged, 2004) 24 p.
- Fasc. 22. *Szondi Ildikó*: A lakáspolitikai aktualitása nemzetközi és történeti szempontok alapján (Szeged, 2004) 22 p.
- Fasc. 23. *Zámbó Géza*: A nevelőszülői és a gyermekotthoni gyámság (Szeged, 2004) 25 p.